

je morala predvsem splet specifičnih družbenih odnosov oziroma aspekt vseh odnosov. S to enostranostjo se prepletajo pojmovanja, da so osnovna, najvišja vrednostna in moralna stališča nespoznavnega ali apriornega, »brezpogojnega« izvora, da ne morejo obstajati nikakršni obči, objektivni kriteriji za vrednotenje takšnih osnovnih, pa morda tudi izvedenih moralnih stališč, da je edini vir progresivne in socialistične morale posameznik in da vse moralne institucije in tradicije samo dušijo njegovo originalno akcijo. Če se lotevamo sodobne moralne problematike, posebno pa naše, iz takih izhodišč, ni mogoče v njej odkriti realnih problemov in zakonitosti, diferencirati in razviti stvarnih potencialov. Absolutizirana antisociološka, antideterministična in subjektivistična⁹ pojmovanja morajo, če žele biti dosledna, izločiti iz etične teorije kot nepomembna kakršnakoli spoznanja o sodobnih realnih, socialnih, ekonomskih in političnih odnosih, čeprav segajo ti odnosi v znatnem delu v neposredno področje morale. Te enostranosti, če so dosledne, morajo negirati kakršnokoli objektivno, zakonito relativno kontinuiteto tudi progresivne morale in možnost polarne enotnosti med kolektivnim in individualnim ustvarjanjem moralnosti, čeprav splošno izkustvo, pa tudi jugoslovansko, odkriva te možnosti.

Zato take absolutizacije ne bi samo onemogočile izdelavo koherentne znanstvene etike, ampak bi ji otežile sodelovanje v odkrivanju, diferenciranju in polnejšem praktičnem oblikovanju moralnih potencialov, ki jih ima naša družba.

Dr. Vojan Rus

PORTRETI

JEZIK IZ SRCA

Iz pogovorov z Rihardom Jakopičem
Ob dvaindvajsetletnici njegove smrti

(Nadaljevanje)

FRAGMENTI IZ DNEVNIKA

Jakopič je vse te zapiske, povečini iz let 1936—1943, pregledal in jih ponekod z lastno roko še dopolnil.

O skrivnostih

1

Vsak človek ima skrivnosti, ki jih nikomur ne razodene. Osebnosti se ne da popolnoma prikazati in tudi ni važno! Objavlja naj se samo to, kar je koristno za človeštvo!

⁹ S tem nikakor ne želimo reducirati metodologije in predmeta etike na sociologijo, negirati pomembnost posebnih psiholoških raziskav ipd., saj ni naš namen sistematično razlaganje te metodologije.

O lepoti

2

Lepo je, kar daje človeku upanje v boljšo bodočnost. Kar je proti temu občutju, je grdo.

O tovarištvu

3

Človek je zato na svetu, da drugim pomaga!

4

Človek je toliko vreden, kolikor ima v sebi ljubezni!

5

Brez ljubezni ni življenja!

O delu

6

Kdor si hoče življenje ohraniti, mora delati!

7

Kadar ne delam, si pravim: Če ne delaš, nimaš pravice do življenja!

8

Kadar je človek po lastni krivdi brez dela, potem nima pravice do življenja, potem naj pogine!

9

Delo samo na sebi mi nič ne pomeni! Važen mi je rezultat dela! Iz dela naj bi nastalo nekaj dobrega za bodoče rodove! Jaz sem se veselil le, če sem videl, da je moje delo koristno za nadaljevanje in izpopolnjevanje življenja.

O umetnosti in o sebi

10

Čim bolj mučim svoje možgane, tem bolj čudežen in skrivnosten se mi zdi problem umetniškega ustvarjanja in razodevanja, kakor je čudežno in skrivnostno sploh vse naše življenje. Ne najdem besed, s katerimi bi to, kar se v mojih mislih dogaja brez besed, mogel povedati s pravimi besedami.

11

V glavnem imamo dve vrsti ljudi, ki se ukvarjajo z umetnostjo. V prvo spadajo od boga izvoljeni umetniki, ki se zavedajo svojega poslanstva in ga s pomočjo iskrenih prijateljev umetnosti po svojih zmožnostih tudi vestno

opravljajo. Nekateri med njimi so večji, drugi manjši, a vsi opravljajo dobro delo v korist družbe in svojega naroda. Dostojni člani narodne skupnosti so, in naj se jim zato da možnost, da svoje sposobnosti v čim večji meri uporabijo v narodno korist.

V drugo vrsto spadajo umetniki, ki jih je bog prav tako obdaril z vsemi potrebnimi darovi. Toda ljudska neumnost in drugi grehi, izvirajoči iz tega največjega zla, so preprečili njihov razvoj. V borbi za vsakdanji kruh trosijo svoje najboljše moči in nihče se ne zmeni zanje, čeprav bi mogli svojemu narodu bolj koristiti, kakor se pričakuje. Siromaki so, mučeniki, obsojeni, da gladujejo in da objokujejo svoje neizpolnjene težnje. Sem smemo šteti večino slovenskih umetnikov.

12

Tisti, ki ima kaj v sebi, se bo že nekako pretolkel skoz življenje, da bo mogel vsaj nekaj malega uresničiti, četudi z največjimi zaprekami. Žalostno je, da si mora biti tak človek v svesti, koliko bi mogel v nekoliko boljšem položaju ustvariti sebi v zadovoljstvo in svojemu narodu in človeštvu v blagor ali čast. Življenje je pač tako bogato, da lahko brezobzirno postopa s človeškimi bitji. Mnogo jih je, ki imajo tudi nekaj v sebi in hočejo živeti, pa poginejo, ne da bi svetu kaj dali.

13

Ni dobro, če živi umetnik v razkošju, ker mu razkošje slabi tvorno moč ravno tako kakor revščina. Edino prav je zanj in za umetnost, če si z močno voljo in trdnim delom ustvari take razmere, v kakršnih more kar najbolj prikazovati, kar se dogaja v njem in okoli njega. Rembrandt npr. je živel proti koncu svojega življenja zelo revno v majhni podstrešni sobi in vendar je tam ustvarjal svoje največje umetnine — v majhnem formatu, ker si velikih ni mogel privoščiti. Tako je do svoje smrti opravljal, kar so mu narekovale okoliščine in njegova trdna volja.

14

Kaj se pravi živeti človeku oziroma umetniku za svoj narod? Umetnik mora opravljati za svoj narod neko poslanstvo, ki ni izmišljeno, prisilno, »nacionalno«, ampak je človeško. Ako izpolnjuje pošteno svoje človeške dolžnosti do skrajnosti, potem postane nehote zastopnik svojega naroda, ne da bi na to mislil. Če pogledamo nazaj, bomo videli, da si umetniki in sploh kulturni voditelji naroda niso nikdar delali posebnih skrbi o vprašanju nacionalizma; skrbeli so samo za to, da so izpolnjevali svoje človeške dolžnosti. Če so te do skrajnosti izpolnili, potem jih je šele bodočnost označila kot zastopnike naroda, ki so mu pripadali, ker narod je po svojem bistvu samo košček človeštva. Je pa značilen košček, kajti narodi se razlikujejo med seboj po svojem značaju, ki je posledica raznih vzrokov, prirojenih lastnosti, ozemlja, podnebja itd. V svojem bistvu pa sledijo principu človečanstva. Zato bo vselej največji umetnik tega ali onega naroda obenem tudi zastopnik človečanstva. Tako vidimo pri vseh velikih umetnikih, da so stremeli le po človečanskih zadevah, mi pa lahko rečemo, da so obenem narodni umetniki, ker predstavljajo narod, ki so mu pripadali, in kažejo tudi razlike med enim in drugim narodom. Te razlike so sicer zunanje, vodijo pa k splošnemu, medsebojnemu razumevanju.

Naročila so bila že od nekdaj zoper moje pojmovanje umetnosti. Da, v starih časih je bilo mogoče delati po naročilih. Umetniki so živeli z družbo v čisto drugačnem razmerju kot dandanes. Umetnost tej družbi ni bila luksuz, ker je bila pač umetniško kulturna. Zнала je poiskati umetnike, ki so se že uveljavili in jim je zaradi tega lahko zaupala. Tako so mogli ustvarjati po svoji volji! Če jim je pretela nevarnost, da bi se kdo vmešal v njihovo početje, so se znali tudi zavarovati. Michelangelo npr. ni pustil blizu niti papeža, dokler ni izpolnil njegovega naročila. Kakšnim učencem sploh niso dali naročil, šele če so jih umetniki priporočili. Če so se potem izkazali, so šele postali umetnikom enakopravni. Seveda so si umetniki izbirali za učence najbolj nadarjene mladeniče, drugačnih po navadi niso jemali. Danes pa se lahko vsakdo, kdor ima primerno izobrazbo in napravi sprejemni izpit, vpiše na akademijo, in ko jo dokonča, dobi diplomo: Tako, zdaj si umetnik! In vendar imajo taki umetniki pogostokrat kaj malo opraviti z umetnostjo!

Umetnost je izražanje samega sebe. Kaj ima to opraviti z naročili? Kako naj kdo meni naroči: Naredi to in to, se pravi, misli tako kot jaz! To je vendar nemogoče! Iz tega ne more nič dobrega nastati! Dejstva vas pouče o tem! Če si umetnik, imej ti besedo, povej, kar ti hočeš, ne pa, kar hočejo drugi! Če se vdaš njihovemu pritisku, ustvarjaš suženjsko, ne umetniško! Kaj drugega tu ni mogoče! Umetnost pa nima nič opraviti s suženjstvom! Če torej hočeš oznanjati nauke, ne boš šel k drugim ponje, temveč boš oznanjal svoje!

Za javno razpisane konkurence med umetniki se jaz ne navdušujem. Če se je kakšen umetnik izkazal, potem naj se ga tisti, ki ga potrebujejo, poslužijo. Če pa se ni izkazal, naj ga puste pri miru!

Róki so za umetnika prav neprijetna zadeva. Če se umetnik loti kakega dela, ga vodi v prvi vrsti misel, da mora biti njegovo delo dobro izpeljano. Umetniško delo se kajpak temeljito razlikuje od rokodelskega. Rokodelec lahko točno presodi, koliko dela se da v času izvesti. Pri umetniku pa je delo odvisno od njegove zbranosti. Lahko se mu delo na mah posreči, lahko pa ima tudi težave in mora znova pričeti. Zato je težko zahtevati od njega: Do tega in tega dne končaj! Če naj uboga, se mora večkrat odpovedati vodilni misli, za katero mu gre: ustvaritvi umetnine.

Vse, kar umetnik ustvarja, mora biti vsota notranjih doživljajev. Če slika ustreza tem doživljajem, je dovršena, če ne, je pomanjkljiva. Isto imate v literaturi. Če besede ne ustrezajo vašemu stremljenju, ne morete biti zadovoljni. Idealne popolnosti sicer sploh ni, vendar ne sme biti razlika med doživetjem in med doseženim izrazom prevelika. Do neke meje se le morate približati svojemu stremljenju!

Študija je učenje, iskanje, gledanje predmetov oziroma pojavov v naravi in poskušanje, posneti jih kolikor mogoče točno z razpoložljivimi sredstvi; je neka priprava za umetniško izražanje. Dovršena slika pa je izraz umetnikove osebnosti, njegovega občutja in idej, ki so posledica njegovega razmerja do življenjskih dogodkov.

Stroge ločitve med študijo in dovršeno sliko ni, ker prehajata drugo v drugo. Ko človek študira, se obenem tudi izraža. Ne more biti drugače! Človek živi, umetnost pa je stopnjevano življenje! To lahko opazite na vsaki akademiji. Eden in isti model vsak drugače naredi. Že pri učenju se hoče vsak po svoje udejstvovati. Učenje in ustvarjanje se opravlja obenem.

Idealno je sliko izdelati tako, da predstavlja, kar si je slikar zamislil. Ni treba, da bi bila slika tudi predmetno izdelana. Nekaj podobnega imate tudi v literaturi, npr. pesmi brez predmetnosti, s samimi občutki. Sicer pa, kaj je predmet?

Važno je umetnikovo razmerje do slike. Če je lažno, slika ni veliko vredna. Za ljudi mogoče je, za umetnika pa ne, ker predstavlja laž.

To, kar sem doživljal, sem hotel tudi naslikati. Za to pa je bila potrebna nova tehnika, ki se je pojavila sama od sebe.

Impresionizem ali zračna perspektiva je za umetnost podobna pridobitev, kakor je bila v svojem času linearna perspektiva.

Zdaj gre za to, kdo se bo z znanstvenimi dognanji impresionizma bolj po svoje izrazil.

Impresionizem je zelo težak pripomoček, ki ga obvlada le velik umetnik. Danes ga ne obvladajo več, zato si skušajo pomagati z vedno novimi izmi.

Vsa naša zemlja, zlasti ljubljanska okolica, mora roditi slikarja, ker ni monumentalna. Ozračje je v Ljubljani megleno, atmosfera se neprestano spreminja v zgoščenosti in svetlobi in zato tudi v barvah.

Iz odpora do tradicije, iz podobnega stremljenja po novi, živi umetnosti, je nastal podoben rezultat, to je vsa naša odvisnost! Zelo žalosten bi bil, če bi videl, da slikam kot Monet ali kakšen drug francoski impresionist. Mogoče nimam nič drugega povedati kot on, bi si mislil.

Jaz sem se sicer posluževal impresionizma kot važnega tehničnega pripomočka, vendar nisem impresionist!

Jaz sem spravil impresionizem v sklad s svojimi idejami.

Že kot otrok sem se navduševal za slikarstvo in za muziko. To navdušenje še zmerom živi v meni. Že večkrat mi je kdo rekel: Ti slikaš, kot bi muziciral! Ali pa: Ti pišeš, kot bi slikal!

Zjutraj sem se prebudil in pogledal skozi okno — vse je bilo srebrno: Bilo je jutro. Vse, kar sprejemam skozi oči, moram potemtakem tako predočiti, da bo gledalca prevzelo, kakor je mene to jutro. Moral sem proučevati, zakaj je jutro tako, da ve vsakdo, da je jutro, tako tudi sonce, mrak in noč. Kajti spoznal sem, da obstoje svetlobne zakonitosti, ki povzročajo razliko med jutrom in večerom. Danes smem reči, da sem jih rešil in si pridobil vsa tista sredstva, s katerimi se lahko izražam kot umetnik.

V slikah ljubim valovite, močno razgibane linije. Barve se pri meni gibljejo, gibi in barve gredo vzporedno. Ko se lotim dela, vzamem barve in čopič ter začnem polagati barve v velikih gibih, če sem razpoložen. Če zdaj nazaj pomislim, občutim, da bi se lahko gibal v zraku. Ko mine ta prva stopnja, začnem barve drobiti v manjše kose in jih polagati v kratkih ploščkah, vendar po vsem platnu, ne da bi se držal ene točke. Čim intenzivneje to delam, tem bolj čutim, kako čedalje globlje prodiram v prostor.

Barve so pri meni odvisne od tega, kaj hočem izraziti. Ko sem naslikal Slepca, so govorili: Kako čudno! Žalosten prizor, pa ga naslika v polnem soncu! To je pa nerazumevanje! V tem slepcu sem hotel prikazati človeka, ki ne vidi sonca, ga pa občuti in koprni po njem! Naslikal bom pa še enega slepca! Postavil ga bom v mračno ozračje, sključen in potrta bo stal ob zidu, okoli vratu pa bo imel tablico, kjer bo zapisano: Slepca — revež. To vam pripovedujem, da vidite, kako si je eden in isti motiv lahko nasproten po svojem pojmovanju. En slepec se je vdal v svojo usodo, drugi pa še hrepeni po življenju.

(Se nadaljuje)

Anton Podbevšek

lizmu, in tisti, ki jih uporabljajo, že vedo, kako morajo učinkovati. Mnogo vplivov je seveda nehotenih.

Pregraje, ki bi jih postavili izven ljudi, takšnih vplivov ne bodo zadržale. Postavile se jim bodo nasproti le pregraje v ljudeh samih. Pred tujimi indoktrinatorji, ofenzivnimi in prikritimi, bodo uspešna predvsem čustva množic. Ta je treba vedno znova spodbujati z našo tradicijo in delom za sedanost, z občutjem, da smo pozitivni člen v družini narodov, s čustvi, ki jih napolnjuje lepota domovine in posameznikova ter skupna perspektiva v tovarni, ustanovi, komuni in povsod, kjer žive naši ljudje.

Čustveno zavzetost bo izpopolnjevala osveščenost ljudi o ciljnih preteklega boja in sedanjih naporov. Družbeno zavest bo v svojem večjem delu predstavljala tedaj *zavednost* posameznika in množic. Množična zavednost pa je najvišji smoter družbenega vplivanja na človekovo zavest.

Dr. Miloš Kobal

PORTRETI

JEZIK IZ SRCA

Iz pogovorov z Rihardom Jakopičem
Ob dvaindvajsetletnici njegove smrti

Umetnost ne obstoji nikdar v pravilih, temveč v izjemah.

Baumeister

Stil je fiziognomija duha.

Schopenhauer

Bil sem v prijateljskih stikih z njim od leta 1920 do njegove smrti leta 1943, tedaj v zadnji tretjini njegovega izredno plodnega življenja.

Leta 1920 je bil na višku svoje ustvarjalnosti, jaz pa sem študiral filozofijo in literaturo na univerzi v Zagrebu, kjer smo v tistem času študirali na raznih fakultetah skoraj vsi slovenski študentje, ki smo se vrnili domov z raznih bojišč in iz zaledja. Že pred vojno in tudi po njej sem prirejal v Novem mestu literarne večere — prve sploh na Slovenskem — na katere sem se vozil iz Zagreba. Po umetniških prireditvah septembra in oktobra leta 1920 v Novem mestu pa so menili moji prijatelji, da je treba te prireditve prenesti v Ljubljano. No, in takrat mi je ravno Jakopič omogočil moj prvi literarni večer v Ljubljani, in sicer v dramskem gledališču. S tem je odločilno posegel v moje življenje.

Pa tudi jaz sam sem vplival na njegovo ustvarjanje, ko je želel, da bi bilo »vse moje delo uničeno in moje ime zbrisano za vedno iz spomina slovenskega naroda.« Bilo je to že proti koncu njegovega življenja, zelo pozno, vendar še ne prepozno!

Leta 1937 sem dosegel, da je mogel brez eksistenčnih skrbi kolikor toliko v miru pregledovati in izpopolnjevati svoja najboljša dela. Prav živo sem občutil, kako hudo mu je pri srcu, ker ni mogel biti niti z enim svojim delom zadovoljen! Sam je določeval slike, ki so mu bile najljubše, za kliširanje za

knjigo, ki sem jo pripravljala o njem, in vsako sem moral poslati najprej v njegov atelje, da je pod njegovo roko zaživela bogatejša življenja. Bila je to trdovratna borba s smrtjo, ker je po njegovih lastnih besedah slišal iz dneva v dan »šumeti peruti Azraelove nad seboj«. Jaz sam pa sem ob tem zaključevanju spoznal vrednost skoraj vsake njegove slike, ker mi je o vsaki pripovedoval.

Stal sem tudi ob njegovi smrtni postelji. Nikdar ne bom pozabil zadnjih trenutkov njegovega življenja v sobici njegovega stanovanja v stari plemiški hiši na Novem trgu v Ljubljani.¹ Ko je izdihnil, sem občutil bridkost, kot je že dolgo nisem enake doživel. Izgubil sem v njem najboljšega prijatelja, ki je bil zaradi svojih nenavadnih lastnosti eden največjih slovenskih umetnikov. Z njim se je končala doba, ki nam je dala podlago za nadaljnji razvoj slovenske umetnosti. Mislil sem na njegov veliki opus, obsegajoč okoli 1500 skic, risb in slik, na njegova čudovita oljnata dela z eksplozijami sonca, na katerih je delal 10 do 32 let. Kolikokrat se mu je namreč pripetilo, da je že napol skončan motiv odložil in se lotil drugega, ker ga je začel ta bolj mikati. Od časa do časa se je nato vračal k prejšnjemu motivu, dokler ga ni spravil v najbolj zadovoljivo obliko. Koliko bogastva skrivajo v sebi njegove

Kopalke, 1898—1916;

Delo na Mirju, 1900—1914;

Grabljice, 1904—1914;

Pri kopanju, 1908—1930;

Počivajoči kosci, 1905—1937;

Sava, 1922—1937;

Slepec, 1922—1940;

Gorenjska pokrajina, 1924—1937!

Ali njegove čudežne cvetlice z barvno muziko kot v nobenih drugih njegovih slikah! Zaradi njihove kratkotrajnosti je bil prisiljen truditi se, dokler jih ni do kraja izdelal:

Rumene lilije, 1931;

Gloksinije, 1934;

Mešano cvetje, 1934;

Krizanteme, 1935.

Vsaka izmed njih s posebnimi doživetji, zlasti Krizanteme, te divje, demonične cvetlice s tajinstvenim večernim svitom nad tremi cvetovi, prebijajočimi se skoz raztrgan zastor. Ko jih je slikal, so se mu zdele kakor skrivnostne pošasti.

Višek pomeni Slepec z žarečo gmoto škofjeloškega Kamnitnika za seboj — edina izmed naštetih oljnatih slik, ki ni v zasebni lasti! V njej ni upodobil le sam sebe, koprnečega po soncu in stopajočega po pustem, kamnitem svetu, ne da bi vedel, kam ga pravzaprav vodi pot. V njej je upodobil celotno človeštvo!

Kot oblikovalec se je učil iz dogodkov v naravi in se vadil, da bi se mogel izraziti tudi po fantaziji, kajti »v našem času je treba drugače slikati, kot so v preteklih stoletjih«. Koliko se je trudil, da bi prodril do zadnjih skrivnosti narave! Slikal je ob vsaki svetlobi, ob vsakem dnevnem času in ob vsakem vremenu, tudi v dežju in snegu! Najrajši zgodaj zjutraj, ko se življenje prebuja, ali proti

¹ Hiša je leta 1920 prešla v last ljubljanskega delavstva in je bila od takrat dalje »gnezdo zarotnikov«.

večeru, ko prične zamirati. Iz istega vzroka je tudi ljubil pomlad in jesen. Ker je slikal večkrat isti motiv z menjajočimi se svetlobnimi učinki, so nastajale slike v variacijah, pri katerih mu, ni bilo toliko za motiv kolikor za svetlobna razpoloženja. Končno je začel izpuščati motiv in razvrščati barve v nekem medsebojnem razmerju. Slik s tem eksperimentiranjem, ki mu je narekovalo prehod v abstraktno slikarstvo, pa ni hotel nikomur pokazati, ker še ni dosegel »zadovoljivega rezultata.«

Proučevanje zakonov neprestanega spreminjanja v naravi je povzročilo, da je pričel opazovati z isto zavzetostjo tudi človeško življenje. Ko je videl, kako se tudi človek sam nenehno spreminja, kako se spreminja njegovo čustvovanje in njegovo gledanje, se ni zdel sam sebi nikdar dovolj dognan in zaključen! Najbrž je zaradi tega tudi tako malo pisal. Kar pa je napisal, je nastajalo, kot pri vsakem velikem ustvarjalcu, v velikih mukah. In še in še je prepisoval, ne enkrat, večkrat, s svojo veliko, jasno pisavo, črtal, dostavljal in popravljaj!

Dvainštiridesetletnik izjavlja v pogovoru z Izidorjem Cankarjem v njegovih Obiskih: »Za vse svoje misli vam ne garantiram, ker je treba pravega razpoloženja, da človek točno pove, kar misli. Tudi niso vse popolnoma zanesljive, ker jih trenuten uspeh včasih preveč dvigne, pesimistična ura pa včasih potlači pod normalno lego.«²

Ta skepsa mu je ostala do smrti.

V ateljeju — in tudi na domu — so ga obiskovali ljudje različnih interesov, pogostokrat, prepogostokrat z ljubljanskega »dna«. Ti so s svojimi zgodbami tako vplivali na njegovo občutje, da se dolgo ni mogel zbrati. Poslušal jih je neverjetno potrpežljivo in jim skušal pomagati. Sam izkoriščan je bil vselej na strani izkoriščanih in si z orožjem kritike prizadeval, da bi se razmere temeljito spremenile.

Z vso sugestivno močjo so se me polastili spomini izpred mnogih let, ko sva se začela sestajati. Kako naglo nama je mineval čas v medsebojnem zapnem razodevanju, iz katerega šele vzklije in raste pravo prijateljstvo! Pogovarjala sva se o vseh mogočih stvareh — tudi najbolj neznatnih, ki pa sva jih spravljala v zvezo z najpomembnejšimi — največ seveda o umetnosti, o kateri sva si bila edina, da predstavlja neizmerno snov. Vsak resničen umetnik išče svojo umetnost, si postavlja svoj cilj in uporablja svoja sredstva. In vse, kar ustvarja in govori, je v bistvu bolj ali manj pustolovščina!

Ko sem se seznanil z njim, je bil že petdesetletnik. Leta hudih skrbi za prihodnost ga niso upognila. Še vedno je bil visoke postave, širokih ramen, krepkih prsi in lepega obraza. Lasje so mu že močno osiveli, prav tako je bila siva dolga, dostojanstvena brada. Ker je nosil košate brke — tudi ti so bili pobeljeni — so bila videti široka, mesnata usta razmeroma majhna. Visok nos nad njimi se je spodaj širil v široke nosnice. Očesne votline z gostimi trepalnicami so bile velike in stoječe precej vsaksebi. Iz njih pa so sijale oči, posebno kadar je govoril, s takim sijajem in s tako duhovno lepoto, da je moral pritegniti pozornost vsakogar, zlasti v mlajših letih, ko so njegov obraz krasili še črni lasje, črni brki in ovalna črna brada.

Velika ušesa so bila v skladu s to glavo preroka, ki je znal poslušati tudi samega sebe!

² Izidor Cankar: Obiski, DS, 1911, 112—116.

Posebnost zase je bilo njegovo visoko in široko čelo, prepreženo z brazdami.

Za njim niso zastajale njegove krepke, vendar mehke roke.

Vsi prsti desnice so bili rumeni in ožgani od cigaret, tako močan je bil njegov narkotizem.

Govoril je počasi in preprosto, nekam arhaično, in to jezik naravnost iz srca, čustven in prepričljiv! Neke besede in tudi stavke je rad ponavljal, ali takoj ali v presledkih.

Vnovič sva se pogovarjala in jaz sem ga pazljivo poslušal kot vselej, zlasti še pred njegovo smrtjo, ko mi je tožil, da ga najbolj muči »to, kar je bilo in ni več!«

Čudeži na Ljubljanskem barju

Ljubljana nekoliko v megli mi je najljubša, mi je zatrjeval.

In mi je pravil:

Pred davnimi leti sem potoval v Benetke. Mnogo lepega sem tam videl. Zdelo se mi je, kot da sem se nekoč že tam mudil. Iz različnih knjig sem se seznanil s tem mestom. Obiskoval sem znamenite zgradbe in si ogledoval umetnine. Skoraj vsak dan sem bil po dvakrat v Markovi cerkvi.

Zakaj ravno v tej cerkvi?

Markova cerkev je vsa v zlatu in ob vsakem dnevnem času drugačna. Ob nekih urah sije sonce vanjo, ob drugih je zopet temačna. V njej so nakopičena umetniška dela iz najrazličnejših dob. V glavnem, bi dejal, je cerkev bizantinskega značaja. So pa dela v njej, ki segajo v mnogo starejšo dobo, druga zopet v poznejšo. To je konglomerat raznih duhovnih stremljenj, nad katerim kraljuje neka prirodna sila, ki združuje vse te različne, skupaj znesene elemente v neko čudovito harmonijo. Mislil sem, da mi bo s potovanja v Benetke ostala ta cerkev v najbolj živem spominu. Pa ni tako! Večji vtis so name napravili čudeži, ki sem jih videl na Ljubljanskem barju, ko sem se peljal tja.

Kakšne čudeže mislite?

Peljal sem se in vse okoli mene je bilo v megli. Nenadoma se mi prikažejo izza megle pošastne prikazni. Sonce posveti in vidim, da so to veje dreves, štrleče proti nebu.

Ob katerem letnem času je bilo?

Spomladi.

Zakaj je napravila večji vtis na vas ljubljanska megla in ne cerkev sv. Marka?

Najbrž zaradi tega, ker so mi vselej v spominu v prvi vrsti nenadni, neposredni življenjski dogodki. Na misel mi prihaja moje kasnejše bivanje v Parizu. V tem modernem Babilonu sem si ogledal vse imenitne zbirke človeškega duha in bil zraven tudi pri dogodkih, ki so bili izredni za takratni evropski svet, npr. pompozni velikonočni procesiji v notredamski cerkvi. Vendar mi je ostal v najmočnejšem spominu ubog vrabček, ki se je prav takrat, ko je bila ta slavnost, v neki neobljudeni ulici ob Seini v zadnjih vzdihih poslavljal od življenja.

Ljubljanska megla naj bi nam tedaj ostala?

Da, že z estetskega stališča, ker je ljubljanska megla najlepše, kar Ljubljana sploh ima! Kajti megla zakriva številne spake, ki jih je ustvarila človeška neumnost. Ljubljana po potresu je skoraj popolnoma skažena! Niti ene no-

vejše stavbe ne poznam, ki bi bila lepša od prejšnjih! Pri stavbi zahtevam, vzmemimo s katerega koli stališča, da nekaj izraža, da ni samo objekt za špekulativne ali, kakor pravijo, praktične namene. Tudi stari ljudje so praktično gradili svoje domove, obenem pa tudi z občutkom, s fantazijo. Danes lahko izvzamem le nekaj hiš, da so malo okusnejše, da niso tako slabe kot druge. V glavnem pa so vse izmaličene! Če jih torej objema megla, se tudi te spačke prikazujejo v neki polepšani obliki.

O dveh petelinčkih

Kako pa je danes z vašim zdravjem?

Ne dosti boljše!

Pa ste le prišli v atelje!

Malo lepši dan je, delati moram, to je diktat usode! Delaj! drugega izhoda ni v življenju. Vsakomur, s katerim občujem, pravim: Delaj! Kolikokrat poslušam tožbe: Kako grozno je življenje, težave so, ne vem, kako in kaj! Delaj! dopovedujem. To je edina rešitev! Poznam brezposelne, ki beračijo, izgovarjajoč se, da ne dobijo dela. Pa si ustvari delo po svoji volji! Če si kaj vreden, si boš s svojim delom brez diktata drugih vsaj toliko pomagal, da ne boš poginil. Poznam ljudi, ki so brezposelni, pa so si rekli: Jaz hočem živeti! In so si svoje delo ustvarili po svoji pameti!

Mi lahko navedete kakšen primer?

Zagrabil je igračko, obešeno na omari, in mi jo pokazal.

Petelinčka, ki se tepeta!

Tako je! Rekel je: Jaz nočem poginiti! Govoril sem z njim. Beračiti nočem, s svojim skromnim delom si hočem zaslužiti vsakdanji kruh. Dva dinarčka, je rekel, bi rad imel za to. Kako je mogoče, sem dejal, zahtevati tako smešno nizko ceno? Pravi: Tele pereške sem dobil zastonj v gostilnah, prav tako žico. Kupil sem si samo barve. Če pridno delam, zaslužim toliko, da imam vsaj za skromno jed, za skromno življenje. Poznam tudi nekega pisatelja, ki si ni mogel s pisateljevanjem urediti svojega življenja. Postavil si je kolibo pri Zmajskem mostu in prodajal naramnice, trake za čevlje in podobne stvari.

Zdaj je to opustil!

Mogoče, takrat pa, ko je videl, da ne gre drugače, si je rekel: Beračit ne bom hodil, delal bom! Za službo nisem, si bom pa na drug način pomagal. In tako človek obstane, če ima le malo pameti. Vsak človek mora imeti pamet, to je zapoved za človeka! Kdor si ne ve pomagati, kdor sploh nima misli, kdor nima pojma o tem, kaj se godi po svetu, ta je izgubljen človek! On ni pravi človek! Vsakemu človeku, naj bo visoko olikan ali primitiven, je dana pamet. Lahko premišljuje o svojem življenju in pride lahko do nekih stvari, po katerih si potem svoje življenje nekako ustvarja. Tisti reveži, ki si ne vedo pomagati, ki prosjačijo okrog in ne vedo za drug izhod, kot samo živeti od milosti drugih, so reveži in pravzaprav bi jaz rekel po tem, kar sem mogel spoznati, zanemarnjeni ljudje, ali iz sebe ven ali pa že mogoče od svojih mladih let. Brez gmotnih pripomočkov je danes sicer težko izmišljevati si podjetja, ki naj človeku zagotove obstoj, vendar prav tile petelinčki dokazujejo, da včasih niti ni treba denarnih sredstev, vsaj dosti ne. Kdor je skromen, bo že našel pota, da se ohrani!

Brezposelni hodijo naokrog, k meni prihajajo in tudi k drugim. Stokajo, da bi radi delali, pa ne dobijo dela. Drugi zopet izkoriščajo to stanje in si mislijo: Kar dobro je, ne bomo delali! Vsi upajo, da jih bo rešila revolucija, do katere mora tako v kratkem priti. Že večkrat sem jih vprašal, kako si to zadevo predstavljajo. Opozarjal sem jih, da take zadeve ne pridejo same od sebe, ampak da mora vsak po svoje sodelovati. V Ljubljani je približno pet tisoč brezposelnih.

Ali mislite, da jih je toliko?

Tako vsaj pravijo! Kaj počno ti ljudje? Ali se hočejo samo z beračenjem preživljati? Ti tisoči pomenijo že neko veliko moč in če imajo resno voljo do dela in do življenja, bi si mogli s svojo voljo priboriti pravico do človeka vrednega življenja. Na moje opazke se izgovarjajo, da drug drugemu ne zaupa, da je drug drugemu nevoščljiv in da se zato ne morejo upreti izrednemu stanju. Torej mora priti človek — morda jih mora priti celo več — ki bo imel moč, da bo vse te razkropljene ljudi združil. Kje je ta? Danes ga ne poznamo! Zaradi tega mora vsak človek težiti za tem, da rešuje samega sebe. To je pa zgrešeno! V človeško življenje mora priti neki red! Človeško življenje se mora razvijati po nekih načelih in postavah! Teh postav si ne morejo izmišljati tisoči in tisoči posameznikov. Mora se pojaviti voditelj, ki pokaže pravilno pot vsemu človeštvu!

Po mnenju marksistov ima človeštvo že dolgo takega voditelja, in ta je — Stalin!

Kakor veste že precej časa, sodim o njem negativno!

Ali mislite, da tudi nam zrastejo voditelji, kakor si zamišljamo, da bi moral biti? Ali da morda že živi, pa ne vemo zanj?

Lahko je mogoče, da že živi! Na vsak način mora tudi nam vzrasti! Vsi veliki ljudje so vzrasli iz svojega naroda in so imeli pred očmi njegovo usodo in skrb za njegovo življenje! S tem so delali za človeštvo v splošnem, kakor dela povprečen človek, ki pošteno skrbi za blagor svoje družine, podzavestno tudi za blagor svojega naroda.

Pri nas je, kot vam je skoraj gotovo znano, precej razširjeno mnenje, da bodo o usodi našega naroda odločali drugi, ne tedaj mi Slovenci.

Če bodo odločali drugi, potem bodo v našo pogubo! Vsak narod si mora sam krojiti svojo usodo! To velja zlasti za poldrug milijon Slovencev, ki živimo na tako važnem križišču Srednje Evrope in imamo za sosede velike narode, ki gledajo poželjivo po naši zemlji.

Kdo bo človeštvu pomagal

Čedalje bolj se odmikam od današnje družbe. Skoraj sem brez prijateljev, s katerimi bi se mogel поблиže razgovarjati o kakršnih koli življenjskih zadevah. V tem kaosu življenja sem navezan večinoma na sam sebe. To je žalostno, kajti človek je vendar družabno bitje, ki si želi odkritega občevanja z ljudmi okoli sebe. Tega pa danes ne more več najti! Človeška družba je v razkroju, eden je sovražnik drugega! Nihče več ne zaupa svojemu bližnjemu! In tako ga življenje prisili, da začne samotariti, utopljen sam v svoje misli. Tako se godi

tudi z menoj, kot skoraj gotovo z vsemi drugimi, recimo tudi z vami. Zelo žalostno je tako življenje!

Svoje dni je bilo najbrž drugače?

O, pa kako drugače! Ljudje so občevali med seboj, četudi ne intimno, pa vendarle z nekim zaupanjem, ker je vsak človek od svojega bližnjega kaj pridobil. Danes vidi skoraj vsak v svojem bližnjem ne tistega človeka, ki mu lahko nekaj da, temveč tistega, ki mu hoče nekaj vzeti, torej sovražnika! To razmerje je nečloveško! Vsak, kdor lahko kaj stori proti temu, naj se za to zavzame, ker bi morali biti družba ne sovražnikov, marveč prijateljev! Potem bi se naše življenje šele pravilno razvijalo! Če smo pa sovražniki med seboj, se bomo uničevali do skrajnosti v korist tistih, ki nas opazujejo in izkoriščajo, torej v korist špekulantov.

Ali niso mogoče te razmere zaradi tega takšne, ker smo vsi skupaj v takem boju za obstoj, o kakršnem pred vojno ni bilo sledu?

Menda so zares takšne zaradi tega boja, ki so nam ga nekateri ljudje vsilili, da imajo svoj dobiček. Kajti rekli so: Mrcvarite se med seboj, ubijajte se med seboj, mi bomo imeli od vsega tega svoje koristi! Tako se dogaja neprestano! Sicer so ti ljudje, kot vidimo, prav tako brez trdne podlage, ker imajo svoje konkurente, ki pravijo: Mi bomo pa proti vam začeli! Zdaj je vprašanje, kdo je močnejši? Kdo bo na višku? Ali bo Francija ali Nemčija, Rusija ali Japonska, Anglija ali Italija? Ne gre za narod, on nič ne pomeni! Material je! Gre samo za voditelje narodov, v primeru s katerimi smo mi drhal, ki mora parirati!

Nekaj čudnega je, da nas ve prav gotovo devetdeset odstotkov, da nas neusmiljeno izkoriščajo in nas tudi ve, kateri so tisti izkoriščevalci in se jim vendarle ne upremo! Zakaj se ne upremo?

Ker nimamo drugega kot svoje golo življenje in svojo pamet, svojo duhovnost! Ti ljudje imajo pa kapital, imajo kanone, bombe, strupene pline itd. Zdi se mi pa, da bi proti vsemu temu vendarle nekaj lahko storili. Če smo po toliko letih že tako daleč zabredli, se ne da kar namah izvršiti. Da se pa polagoma! Treba je zelo velike potrpežljivosti!

Ali se morda ne upremo tudi zato, ker misli skoraj vsak izmed teh devetdeset odstotkov, da bo imel tako močne komolce, da se bo vendarle nekam preril in da se bo potem njemu boljše godilo?

To je zopet zadeva, ki se tiče samo posameznika. Morebiti bo rešil sam sebe pogube, da se bo preril skozi življenje s previdnostjo in z zvijačami, ampak človeštvu po teh potih ne bo nič pomagal! Človeštvu bo le pomagal, če jasno pokaže na njegove zablode in tudi pokaže, kako naj bi se jih rešili!

Umetniki, ki obstanejo

Malo ljudi je pri nas, ki bi vedeli, da tako pozorno zasledujete dogodke okoli sebe.

Moja dolžnost je, da gledam kot umetnik na vse plati človeškega življenja! Iz življenja se jaz učim! Ni važno, kako se ono po zunanosti prikazuje in kakšnih sredstev se poslužuje ta ali oni umetnik, temveč važno je, da gledam jaz — kakor vsak drug umetnik — v bistvo življenja in da se iz njega učim! Umetnost namreč ne more biti ločena od njega! Tisti, ki so se samo na ta način

udejstvovali, da so posnemali svoje vzore, svoje mojstre, so v najboljšem primeru ostali obrniki! Povečini pa niti kot taki niso obstali, ampak so zginili s površja! Samo tisti umetniki, ki so imeli nekaj razodeti — in so to, kar so imeli razodeti, razbral iz življenja — tisti so obstali! Tako gre ta proces skozi vse čase! Ti so pravi umetniki, ki niso zgolj za danes, temveč za vselej! To so pa lahko samo osebnosti, ki so v najožjem stiku z življenjem! Kajti sodobnost je minljiva oblika življenja, življenje le je večno! Če bi umetnost ne imela tega stremljenja, bi bila sploh nepotrebna!

O bramorju, škorpionu, gadih in še o drugih bitjih

Nekega dne, po pripravah za pariško razstavo, sem slišal, kako se je v ateljeju glasno in s poudarki obtoževal. Ko sem vstopil, sem presenečen ugotovil, da je govoril sam s seboj! Bil je pa tako zbit, mrk in oblit z znojem, da sem se zbal zanj. Na mizi je bila odprta steklenica z njegovim zdravilom, znamenje, da ga je pravkar vzel. Ali je avra ali ni avra?

Vprašal sem ga, kot da nisem opazil nič nenavadnega, kako se počuti.

Slabo, zelo slabo!

Ali ne bi mogoče legli na pograd ali odšli domov?

Ne, še ne! Sedel bom!

Kako naj vam pomagam?

Bo že prešlo!

Mahnil je z roko in nadaljeval: Dajva se kaj pogovoriti!

Pa se dajva!

Najprej vam bom povedal zgodbo o bramorju.

In mi je začel praviti o obisku bramorja. Njegovo pripovedovanje je spremljalo vztrepetavanje prstov desnice, semintja tudi leve — trudil se je obe skrčiti v pest — in neka odsotnost, ki sem jo opazoval v oblikovanju stavkov, značilnih za bolnika njegove vrste. Ko pa je preskočil na škorpion, sem opazil vztrepetavanje tudi na obrazu. Še malo nisem mislil, da se bo kljub vsemu še povrnil na bramorja in zaključil zgodbo o njem.

Kje vas je obiskal, doma ali v ateljeju?

Tukaj v ateljeju, ravno takrat, ko sem pričakoval, da pridete k meni z dokumenti iz našega umetniškega življenja. Prišel je k meni in se oblastno vedel, kot bi bil on gospodar te delavnice, ne jaz! Lomastil je tako ošabno, da sem mu rekel: Stoj, bratec! Za zdaj sem še jaz tu gospodar, ne ti! Stoj! In je obstal. Zdaj se pa pošteno pogovoriva! Kaj te je k meni prignalo? Ali si hočeš tu postaviti svoje bivališče? Za zdaj imam dovolj opravka z miškami in če dopustim tem miškam, da delajo, kar hočejo, mi nekoč porečejo: Ti nimaš tukaj nič opraviti! Me bomo imele tukaj svojo pravico! Prišle so tudi mravlje. Kaj bi z vami, kaj hočete ve pri meni? Pogovorimo se pošteno! Jaz ne bom skrbel za vas! To je nemogoče, ker moj svet je drugačen! Moj svet je nad zemljo, mi ljudje gledamo više, nad tlemi, po katerih hodimo!

Tvoj svet, bramor, je ravno tako v črni zemlji! Tam je tvoj dom in tam imaš ti oblast, v mojem ateljeju pa za zdaj ne! Tukaj so že pajki, z miškami imam opravka, spomladi so prišle še mravlje. Kaj čem z njimi? Saj nisem njihov oskrbnik, da bi moral skrbeti zanje! Imam dosti drugih skrbi in zdaj prideš še ti, bramor, sem! Ali me hočeš vreči ven in si ustvariti tukaj svoj kvartir?

Ali hočeš, da bi jaz zate skrbel? Tega ne morem, ker gredo najina stremljenja vsaksebi. Moje stremljenje je, četudi hodim po zemlji, nad zemljo, je duhovnega značaja! Jaz hočem svetlobo, hočem jasnost življenja, tvoja domovina in tvoje kraljestvo je pa v črni zemlji! Midva ne spadava skupaj! Ne morem te pre-skrbovati tako, da bi se ti dobro imel v moji delavnici in da bi si uredil svoje življenje po svoje udobno. Zaradi tega se bova tako dogovorila: Tvoj dom je v črni zemlji, jaz do tebe nimam nikakih dolžnosti, ti nimaš do mene nikakih dolžnosti! Torej pusti me tukaj, kjer sem, v miru, jaz pa tebe tam, kamor ti spadaš, v miru! Lepo sem ga vzel v roke. Tamle je bil in si ogledoval situacijo. Premišljeval je, kako bi si tu uredil spodobno bivališče.

Kako ste ga opazili?

Sedel sem tukaj in premišljeval o našem življenju, o naših stremljenjih in o težavah. Nenadoma pride od nekod bramor, precej dobro rejen.

Kakšen pa je?

Ima veliko glavo, okroglo telo in lopataste noge, da z njimi koplje. Velik je bil, večji kot pet centimetrov. Nekateri so manjši, nekateri tudi večji. Premišljeval sem naše zadeve, ta pa pride od tam nekod! Kako je prišel noter, ne vem.

Izpod podnice najbrž ni prišel.

Ošabno je prikorakal, kot bi bil on gospodar tu, v mojem ateljeju, in je šel mimo mene! Stoj, bratec! sem rekel. Tukaj sem za zdaj še jaz gospodar, ne ti! In je res obstal. Povej mi, kaj hočeš! Ali se mogoče zanimaš za moje umetniške zadeve? Ali si prišel zato, da si boš tu uredil udobnejše bivališče kot pa na vrtu v zemlji? Potem sem mu pričel pripovedovati: Najino življenje je tako, kot sem že prej povedal, tvoje pa je tam v črni zemlji. Ustvarjena sva oba od istega stvarnika, vendar je meni zapovedano nekaj drugega, tebi je pa zapovedano zopet nekaj drugega! Potem sem rekel: Počakaj malo! Sedel sem na pogradu in sem gledal, kam bo šel, da mi ne uide. Hotel sem se še pogovarjati z njim.

Tedaj sem se spomnil na dogodek s škorpijonom. Bilo je takole: V Vipavi sem bil v nekem gradu. Nenadoma, ko se spravim v posteljo, začne nekaj lesti po mojih nogah. Mislim sem, to je kakšna pošast! Prižgem luč, odgrnem odejo in vidim škorpijona, kako leze po mojem stegnu. Rekel sem: To pa ne bo dobro, midva nisva v zlahti, da bi skupaj spala. Ti si škorpijon in jaz človek in to ne gre skupaj! Vzel sem papirčke in ga zavil vanje.

Ali se ga niste prav nič bali? Spraševal sem se, ali je napad bolezní že minil ali se šele pričinja.

Ne, jaz se ne bojim nobene živali! Nobena žival mi še ni nič žalega storila! Imel sem opravka tudi s kačami, pa mi nobena ni nič storila, s psi, mačkami, škorpijoni tudi tukaj, kjer jih je bilo včasih veliko, z martinčki, ki so bolj pohlevne živalice. Z zelenci, ki so nevarni, ker so nekoliko strupeni, sem imel opraviti v mladosti. Zelence sem jemal v roke, lazili so po mojih prsih, pa mi ni nobeden nič storil!

Z gadi ste imeli tudi opraviti?

O, tudi! V Stranski vasi pri Dobravi! Ležal sem na griču in počival. Kar naenkrat sem opazil, da ležim blizu gadjega gnezda, kjer je kar mrgolelo gadov. Seveda sem odskočil, ker tjavdan se ne bom izpostavljaval gadom, ki nimajo toliko pameti, da bi se nanje zanesel. Te živali imajo tudi svoje življenje in svoje obrambno stališče proti vsemu, kar je okrog njih.

Tistega škorpijona sem lepo vzela, ga zavila mehko v papir in nato vrgel skozi okno na vrt. Zavila sem ga v papir, da bi se mu nič hudega ne zgodilo, ko bo priletel na tla. Zdaj vam pa nekaj na tihem, na ušesa povem: Zjutraj je moja žena povedala gospodarju, kaj se je zgodilo. Pa ji je rekel: Ja, kako more biti človek tako nespameten, da vrže škorpijona na vrt? Škorpijona je treba ubiti! Ni pravi človek, kdor ga ne ubije! Saj vendar škodo dela! Jaz pa sem ji rekel: Ne, jaz ne ubijem škorpijona! Meni ne dela nobene škode! Ko je lezel po mojih stegnih, me ni pičil! Čemu bi ga torej ubijal, če mi ni nič žalega storil! Naj živi! To je njegova pravica, kot je moja pravica, da živim!

Ko sem vse to premišljeval, je pa bramor že daleč zlezel in potem sem mu šele zastavil pot z roko. Zdaj pa stoj! Prijel sem ga in si ga položil na dlan. Zdaj boš pa prišel tja, kamor spadaš! Na tihem vam še tole povem: Nesel sem ga na vrt svojega brata³ in mu dejal: Tu je tvoj svet, sem te položim in zdaj glej, kako si boš uredil svoje življenje! To vam na tihem pripovedujem, ker bodo ljudje, ki že tako govore, da sem slab gospodar, rekli: Zdaj je sam dokazal, da je res slab gospodar, ker bramor dela škodo na vrtu. Pa to mene ne zanima! Rekli bodo: Mi smo že večkrat povedali, da je Rihard Jakopič slab gospodar, zdaj je pa to dokazal z bramorjem. Moje mnenje pa je, da je bil Josip Jakopič še slabši gospodar.⁴ Premišljeval sem to zadevo z bramorjem in vtis imam, da ima simboličen pomen. Miške me hočejo pregnati od tod, prišle so mravlje, nazadnje še bramor, pa za zdaj sem tu še jaz gospodar!

Napad je medtem že minil.

(Se nadaljuje)

Anton Podbevšek

REFLEKSIJE

DVAJSET LET POZNEJE

Dvajset let ni samo okroglo število, primerno za jubilej, za slavje in za obujanje spominov, pač pa tudi obdobje, s katerim se radi ukvarjajo demografi v svojih statistikah, psihologi pri analizah pa naborne komisije in generali. Tudi zgodovinarji ga večkrat navajajo (in preroki), sklicujoč se na bridke izkušnje iz preteklosti, na dvajsetletni presledek med koncem prve (1919) in začetkom druge svetovne vojne (1939), in radi postavljajo paralele: zgodovina se sicer ne ponavlja, toda kaj če je zdajšnji Vietnam za Azijo vendarle nekaj podobnega, kot je bila nekoč Španija za Evropo — uvodna igra v strahotno dramo?...

Spomini so zakladnica; vzemimo iz nje nekaj drobcev in pogledjmo, kako so pred dvajsetimi leti gledali na prihodnost, kaj so od nje pričakovali in kaj se je v resnici zgodilo.

»Tu 57. korpus. Prosimo, prenehajte z ognjem!« Tako je radiotelegrafist sredi razdejanega Berlina v enakomernih presledkih sporočal v eter iz enega

³ Vrt je bil tik gospodarskega poslopja, kjer je imel atelje.

⁴ Josip Jakopič je bil brat Riharda Jakopiča. Imel je trgovino, ki pa jo je po vojni opustil in nato živel zgolj od svojega kapitala.

je morala predvsem splet specifičnih družbenih odnosov oziroma aspekt vseh odnosov. S to enostranostjo se prepletajo pojmovanja, da so osnovna, najvišja vrednostna in moralna stališča nespoznavnega ali apriornega, »brezpogojnega« izvora, da ne morejo obstajati nikakršni obči, objektivni kriteriji za vrednotenje takšnih osnovnih, pa morda tudi izvedenih moralnih stališč, da je edini vir progresivne in socialistične morale posameznik in da vse moralne institucije in tradicije samo dušijo njegovo originalno akcijo. Če se lotevamo sodobne moralne problematike, posebno pa naše, iz takih izhodišč, ni mogoče v njej odkriti realnih problemov in zakonitosti, diferencirati in razviti stvarnih potencialov. Absolutizirana antisociološka, antideterministična in subjektivistična⁹ pojmovanja morajo, če žele biti dosledna, izločiti iz etične teorije kot nepomembna kakršnakoli spoznanja o sodobnih realnih, socialnih, ekonomskih in političnih odnosih, čeprav segajo ti odnosi v znatnem delu v neposredno področje morale. Te enostranosti, če so dosledne, morajo negirati kakršnokoli objektivno, zakonito relativno kontinuiteto tudi progresivne morale in možnost polarne enotnosti med kolektivnim in individualnim ustvarjanjem moralnosti, čeprav splošno izkustvo, pa tudi jugoslovansko, odkriva te možnosti.

Zato take absolutizacije ne bi samo onemogočile izdelavo koherentne znanstvene etike, ampak bi ji otežile sodelovanje v odkrivanju, diferenciranju in polnejšem praktičnem oblikovanju moralnih potencialov, ki jih ima naša družba.

Dr. Vojan Rus

PORTRETI

JEZIK IZ SRCA

Iz pogovorov z Rihardom Jakopičem
Ob dvaindvajsetletnici njegove smrti
(Nadaljevanje)

FRAGMENTI IZ DNEVNIKA

Jakopič je vse te zapiske, povečini iz let 1936—1943, pregledal in jih ponekod z lastno roko še dopolnil.

O skrivnostih

1

Vsak človek ima skrivnosti, ki jih nikomur ne razodene. Osebnosti se ne da popolnoma prikazati in tudi ni važno! Objavlja naj se samo to, kar je koristno za človeštvo!

⁹ S tem nikakor ne želimo reducirati metodologije in predmeta etike na sociologijo, negirati pomembnost posebnih psiholoških raziskav ipd., saj ni naš namen sistematično razlaganje te metodologije.

O lepoti

2

Lepo je, kar daje človeku upanje v boljšo bodočnost. Kar je proti temu občutju, je grdo.

O tovarištvu

3

Človek je zato na svetu, da drugim pomaga!

4

Človek je toliko vreden, kolikor ima v sebi ljubezni!

5

Brez ljubezni ni življenja!

O delu

6

Kdor si hoče življenje ohraniti, mora delati!

7

Kadar ne delam, si pravim: Če ne delaš, nimaš pravice do življenja!

8

Kadar je človek po lastni krivdi brez dela, potem nima pravice do življenja, potem naj pogine!

9

Delo samo na sebi mi nič ne pomeni! Važen mi je rezultat dela! Iz dela naj bi nastalo nekaj dobrega za bodoče rodove! Jaz sem se veselil le, če sem videl, da je moje delo koristno za nadaljevanje in izpopolnjevanje življenja.

O umetnosti in o sebi

10

Čim bolj mučim svoje možgane, tem bolj čudežen in skrivnosten se mi zdi problem umetniškega ustvarjanja in razodevanja, kakor je čudežno in skrivnostno sploh vse naše življenje. Ne najdem besed, s katerimi bi to, kar se v mojih mislih dogaja brez besed, mogel povedati s pravimi besedami.

11

V glavnem imamo dve vrsti ljudi, ki se ukvarjajo z umetnostjo. V prvo spadajo od boga izvoljeni umetniki, ki se zavedajo svojega poslanstva in ga s pomočjo iskrenih prijateljev umetnosti po svojih zmožnostih tudi vestno

opravljajo. Nekateri med njimi so večji, drugi manjši, a vsi opravljajo dobro delo v korist družbe in svojega naroda. Dostojni člani narodne skupnosti so, in naj se jim zato da možnost, da svoje sposobnosti v čim večji meri uporabijo v narodno korist.

V drugo vrsto spadajo umetniki, ki jih je bog prav tako obdaril z vsemi potrebnimi darovi. Toda ljudska neumnost in drugi grehi, izvirajoči iz tega največjega zla, so preprečili njihov razvoj. V borbi za vsakdanji kruh trosijo svoje najboljše moči in nihče se ne zmeni zanje, čeprav bi mogli svojemu narodu bolj koristiti, kakor se pričakuje. Siromaki so, mučeniki, obsojeni, da gladujejo in da objokujejo svoje neizpolnjene težnje. Sem smemo šteti večino slovenskih umetnikov.

12

Tisti, ki ima kaj v sebi, se bo že nekako pretolkel skoz življenje, da bo mogel vsaj nekaj malega uresničiti, četudi z največjimi zaprekami. Žalostno je, da si mora biti tak človek v svesti, koliko bi mogel v nekoliko boljšem položaju ustvariti sebi v zadovoljstvo in svojemu narodu in človeštvu v blagor ali čast. Življenje je pač tako bogato, da lahko brezobzirno postopa s človeškimi bitji. Mnogo jih je, ki imajo tudi nekaj v sebi in hočejo živeti, pa poginejo, ne da bi svetu kaj dali.

13

Ni dobro, če živi umetnik v razkošju, ker mu razkošje slabi tvorno moč ravno tako kakor revščina. Edino prav je zanj in za umetnost, če si z močno voljo in trdnim delom ustvari take razmere, v kakršnih more kar najbolj prikazovati, kar se dogaja v njem in okoli njega. Rembrandt npr. je živel proti koncu svojega življenja zelo revno v majhni podstrešni sobi in vendar je tam ustvarjal svoje največje umetnine — v majhnem formatu, ker si velikih ni mogel privoščiti. Tako je do svoje smrti opravljal, kar so mu narekovale okoliščine in njegova trdna volja.

14

Kaj se pravi živeti človeku oziroma umetniku za svoj narod? Umetnik mora opravljati za svoj narod neko poslanstvo, ki ni izmišljeno, prisilno, »nacionalno«, ampak je človeško. Ako izpolnjuje pošteno svoje človeške dolžnosti do skrajnosti, potem postane nehote zastopnik svojega naroda, ne da bi na to mislil. Če pogledamo nazaj, bomo videli, da si umetniki in sploh kulturni voditelji naroda niso nikdar delali posebnih skrbi o vprašanju nacionalizma; skrbeli so samo za to, da so izpolnjevali svoje človeške dolžnosti. Če so te do skrajnosti izpolnili, potem jih je šele bodočnost označila kot zastopnike naroda, ki so mu pripadali, ker narod je po svojem bistvu samo košček človeštva. Je pa značilen košček, kajti narodi se razlikujejo med seboj po svojem značaju, ki je posledica raznih vzrokov, prirojenih lastnosti, ozemlja, podnebja itd. V svojem bistvu pa sledijo principu človečanstva. Zato bo vselej največji umetnik tega ali onega naroda obenem tudi zastopnik človečanstva. Tako vidimo pri vseh velikih umetnikih, da so stremeli le po človečanskih zadevah, mi pa lahko rečemo, da so obenem narodni umetniki, ker predstavljajo narod, ki so mu pripadali, in kažejo tudi razlike med enim in drugim narodom. Te razlike so sicer zunanje, vodijo pa k splošnemu, medsebojnemu razumevanju.

Naročila so bila že od nekdaj zoper moje pojmovanje umetnosti. Da, v starih časih je bilo mogoče delati po naročilih. Umetniki so živeli z družbo v čisto drugačnem razmerju kot dandanes. Umetnost tej družbi ni bila luksuz, ker je bila pač umetniško kulturna. Znala je poiskati umetnike, ki so se že uveljavili in jim je zaradi tega lahko zaupala. Tako so mogli ustvarjati po svoji volji! Če jim je pretela nevarnost, da bi se kdo vmešal v njihovo početje, so se znali tudi zavarovati. Michelangelo npr. ni pustil blizu niti papeža, dokler ni izpolnil njegovega naročila. Kakšnim učencem sploh niso dali naročil, šele če so jih umetniki priporočili. Če so se potem izkazali, so šele postali umetnikom enakopravni. Seveda so si umetniki izbirali za učence najbolj nadarjene mladeniče, drugačnih po navadi niso jemali. Danes pa se lahko vsakdo, kdor ima primerno izobrazbo in napravi sprejemni izpit, vpiše na akademijo, in ko jo dokonča, dobi diplomo: Tako, zdaj si umetnik! In vendar imajo taki umetniki pogostokrat kaj malo opraviti z umetnostjo!

Umetnost je izražanje samega sebe. Kaj ima to opraviti z naročili? Kako naj kdo meni naroči: Naredi to in to, se pravi, misli tako kot jaz! To je vendar nemogoče! Iz tega ne more nič dobrega nastati! Dejstva vas pouče o tem! Če si umetnik, imej ti besedo, povej, kar ti hočeš, ne pa, kar hočejo drugi! Če se vdaš njihovemu pritisku, ustvarjaš suženjsko, ne umetniško! Kaj drugega tu ni mogoče! Umetnost pa nima nič opraviti s suženjstvom! Če torej hočeš oznanjati nauke, ne boš šel k drugim ponje, temveč boš oznanjal svoje!

Za javno razpisane konkurence med umetniki se jaz ne navdušujem. Če se je kakšen umetnik izkazal, potem naj se ga tisti, ki ga potrebujejo, poslužijo. Če pa se ni izkazal, naj ga puste pri miru!

Róki so za umetnika prav neprijetna zadeva. Če se umetnik loti kakega dela, ga vodi v prvi vrsti misel, da mora biti njegovo delo dobro izpeljano. Umetniško delo se kajpak temeljito razlikuje od rokodelskega. Rokodelec lahko točno presodi, koliko dela se da v času izvesti. Pri umetniku pa je delo odvisno od njegove zbranosti. Lahko se mu delo na mah posreči, lahko pa ima tudi težave in mora znova pričeti. Zato je težko zahtevati od njega: Do tega in tega dne končaj! Če naj uboga, se mora večkrat odpovedati vodilni misli, za katero mu gre: ustvaritvi umetnine.

Vse, kar umetnik ustvarja, mora biti vsota notranjih doživljajev. Če slika ustreza tem doživljajem, je dovršena, če ne, je pomanjkljiva. Isto imate v literaturi. Če besede ne ustrezajo vašemu stremljenju, ne morete biti zadovoljni. Idealne popolnosti sicer sploh ni, vendar ne sme biti razlika med doživetjem in med doseženim izrazom prevelika. Do neke meje se le morate približati svojemu stremljenju!

Študija je učenje, iskanje, gledanje predmetov oziroma pojavov v naravi in poskušanje, posneti jih kolikor mogoče točno z razpoložljivimi sredstvi; je neka priprava za umetniško izražanje. Dovršena slika pa je izraz umetnikove osebnosti, njegovega občutja in idej, ki so posledica njegovega razmerja do življenjskih dogodkov.

Stroge ločitve med študijo in dovršeno sliko ni, ker prehajata drugo v drugo. Ko človek študira, se obenem tudi izraža. Ne more biti drugače! Človek živi, umetnost pa je stopnjevano življenje! To lahko opazite na vsaki akademiji. Eden in isti model vsak drugače naredi. Že pri učenju se hoče vsak po svoje udejstvovati. Učenje in ustvarjanje se opravlja obenem.

Idealno je sliko izdelati tako, da predstavlja, kar si je slikar zamislil. Ni treba, da bi bila slika tudi predmetno izdelana. Nekaj podobnega imate tudi v literaturi, npr. pesmi brez predmetnosti, s samimi občutki. Sicer pa, kaj je predmet?

Važno je umetnikovo razmerje do slike. Če je lažno, slika ni veliko vredna. Za ljudi mogoče je, za umetnika pa ne, ker predstavlja laž.

To, kar sem doživljal, sem hotel tudi naslikati. Za to pa je bila potrebna nova tehnika, ki se je pojavila sama od sebe.

Impresionizem ali zračna perspektiva je za umetnost podobna pridobitev, kakor je bila v svojem času linearna perspektiva.

Zdaj gre za to, kdo se bo z znanstvenimi dognanji impresionizma bolj po svoje izrazil.

Impresionizem je zelo težak pripomoček, ki ga obvlada le velik umetnik. Danes ga ne obvladajo več, zato si skušajo pomagati z vedno novimi izmi.

Vsa naša zemlja, zlasti ljubljanska okolica, mora roditi slikarja, ker ni monumentalna. Ozračje je v Ljubljani megleno, atmosfera se neprestano spreminja v zgoščenosti in svetlobi in zato tudi v barvah.

Iz odpora do tradicije, iz podobnega stremljenja po novi, živi umetnosti, je nastal podoben rezultat, to je vsa naša odvisnost! Zelo žalosten bi bil, če bi videl, da slikam kot Monet ali kakšen drug francoski impresionist. Mogoče nimam nič drugega povedati kot on, bi si mislil.

Jaz sem se sicer posluževal impresionizma kot važnega tehničnega pripomočka, vendar nisem impresionist!

Jaz sem spravil impresionizem v sklad s svojimi idejami.

Že kot otrok sem se navduševal za slikarstvo in za muziko. To navdušenje še zmerom živi v meni. Že večkrat mi je kdo rekel: Ti slikaš, kot bi muziciral! Ali pa: Ti pišeš, kot bi slikal!

Zjutraj sem se prebudil in pogledal skozi okno — vse je bilo srebrno: Bilo je jutro. Vse, kar sprejemam skozi oči, moram potemtakem tako predočiti, da bo gledalca prevzelo, kakor je mene to jutro. Moral sem proučevati, zakaj je jutro tako, da ve vsakdo, da je jutro, tako tudi sonce, mrak in noč. Kajti spoznal sem, da obstoje svetlobne zakonitosti, ki povzročajo razliko med jutrom in večerom. Danes smem reči, da sem jih rešil in si pridobil vsa tista sredstva, s katerimi se lahko izražam kot umetnik.

V slikah ljubim valovite, močno razgibane linije. Barve se pri meni gibljejo, gibi in barve gredo vzporedno. Ko se lotim dela, vzamem barve in čopič ter začnem polagati barve v velikih gibih, če sem razpoložen. Če zdaj nazaj pomislim, občutim, da bi se lahko gibal v zraku. Ko mine ta prva stopnja, začnem barve drobiti v manjše kose in jih polagati v kratkih ploščkah, vendar po vsem platnu, ne da bi se držal ene točke. Čim intenzivneje to delam, tem bolj čutim, kako čedalje globlje prodiram v prostor.

Barve so pri meni odvisne od tega, kaj hočem izraziti. Ko sem naslikal Slepca, so govorili: Kako čudno! Žalosten prizor, pa ga naslika v polnem soncu! To je pa nerazumevanje! V tem slepcu sem hotel prikazati človeka, ki ne vidi sonca, ga pa občuti in koprni po njem! Naslikal bom pa še enega slepca! Postavil ga bom v mračno ozračje, sključen in potrta bo stal ob zidu, okoli vratu pa bo imel tablico, kjer bo zapisano: Slepca — revež. To vam pripovedujem, da vidite, kako si je eden in isti motiv lahko nasproten po svojem pojmovanju. En slepec se je vdal v svojo usodo, drugi pa še hrepeni po življenju.

(Se nadaljuje)

Anton Podbevšek

PORTRETI

JEZIK IZ SRCA

Iz pogovora z Rihardom Jakopičem
Ob dvaindvajsetletnici njegove smrti

(Nadaljevanje)

34

Vsak človek ima svoje barve v sebi, ki se prikažejo ob vsaki priliki, če hoče ali ne. Ko študiram predmet, si kot njegov značaj predstavljam barve, ki ustrezajo mojemu razpoloženju in resničnosti. Če npr. sije sonce podnevi na sneg, je sneg modrikaste barve. Če sije zvečer, je bolj rumenkaste. Kakšna je ta modrikasta ali rumenkasta barva, daje občutek. Tu pa je sto in sto odtenkov! Ne delujejo pa le barve na človeka oziroma njegov občutek, temveč tudi taki pojavi, kot je, postavim, ptičje petje.

35

Arhitektura se ne sme čutiti, pa mora biti v sliki!

36

Slike sodim po tem, s kakšnim zadovoljstvom sem jih končal in kakšno vrednost pomenijo zame. Ta ali ona slika se vam lahko zdi sijajna, toda zame je veljavna samo moja sodba.

37

Treba je upoštevati bolj nastanek slik kot njihovo uresničitev!

38

Pika na koncu mojega podpisa pomeni: Končano je!

39

Če gledam na svoje umetniške težnje, vidim, da se je brez¹ vsakršnih osebnih, stranskih skokov razvijalo in stopnjevalo v premi črti.

40

V zadnjem času so me začeli imenovati borca za impresionistično umetnost. Z drugimi besedami se pravi, da sem samo še za staro šaro. Toda jaz sem samo borec za umetnost! Poznam samo eno umetnost in ne več sort!

Ne morem trditi, da mi učenje ni več potrebno. Življenje je tako obsežno, bogato in skrivnostno, da ga ne moreš nikdar do konca spoznati, četudi dočakaš Matuzalemovo starost. Učenje in izražanje gresta skupaj pri vsakem umetniku. Potem ko je človek rešil kak problem, za katerega se trenutno zanima, se šele začne umetniško izražanje. Ko pa to do neke, človeškim očem določene meje doseže, se mu že prikažejo nove skrivnosti življenja. In tako gre v neskončnost. In to je dobro, ker bi bilo sicer konec človeškega ustvarjanja.

Kar manjka, je mnogo več od tega, kar obstoji!

V primeri s tem, kar nam življenje pokaže, nisem nič dosegel! Še danes bi uničil najmanj dve tretjini svojih slik, če ne še celo precej več, ko bi bile v moji lasti! Ali bi jih uničil ali pa spravil v tako stanje, da bi bil zadovoljen z njimi. Dovolj je, če človek zapusti kakih deset slik, kolikor jih je potrebnih za umetniški razvoj prihodnjih rodov. Leonardo npr. jih ni dosti več zapustil.

Dobre so tiste moje slike, ki sem jih napravil brez pritiska od zunaj. Tiste slike, ki jih ne priznam za dobre, je napravil narod! Najboljše slike sem pa napravil skupaj z narodom! Teh še ni, so še v moji glavi!

V sebi sem čutil diktat občutja, naj naredim to in to, pamet pa se je upirala, češ da še ne zmore, kar zahteva občutje. Pozneje sem dostikrat obžaloval, da sem se pustil zmotiti od pameti. Brezpogojno bi se moral vdati občutkom! Jaz pa, čim več sem delal, tem bolj sem premišljeval! Vse sem hotel dognati tudi s pametjo! Že Leonardo pa je rekel, da malo ustvarja, kdor preveč premišluje.

Ne morem se držati samo enega motiva. Vsak dan ima svoj motiv in mi ima kaj novega povedati in tega ne morem prezreti. Zanimam se za vse, kar se godi v življenju, zato se včasih ne morem tako zbrati, kot bi zahteval motiv. Rajši se vdajam trenutnim nagnjenjem.

V smeri Slepca bi se moral gibati, do tega sem pa redko prišel. Zdaj sem pa že preveč izmučen, da bi mogel še kaj velikega ustvariti.

V mojem življenju je vse skrivnostno! Realizem me nič ne briga! Mistika je moje življenje! To, kar mora človek zagledati iz vseh prikazni življenja!

Večkrat se mi je že pripetilo, da so mi podtaknili izjave, ki jih nisem nikdar izustil.⁵ Mogoče ni bilo prav, da se nisem zmenil zanje, toda tako je bilo!

Nad štirideset let sem delal pošteno kot umetnik in kot kulturni delavec, in ne vem, če sem zapravil v tem času sto dni v brezdelju. Vsak najnižji uradnik, ki petintrideset let opravlja svojo službo, si zasluži svojo penzijo, da lahko na stara leta vsaj kolikor toliko brezskrbno živi in v miru umre. Jaz nimam ničesar, samo svoje dolgove in tista poslikana in na pol poslikana platna in papirje, ki jih vidite tamle po kotih razmetane po tleh. To je moja penzija! In če bi danes omagal, bi bil na slabšem od zadnjega brezposelnika, ki prihaja k meni po pomoč, ker mu je ne dajo tisti, ki bi mu jo bili dolžni dati.

⁵ Kakšni absurdi so zaradi tega nastajali, nam kaže študija o Jakopiču, ki jo je objavil dr. Rajko Ložar za Jakopičevo šestdesetletnico v Domu in svetu leta 1929. Dr. Ložar pripoveduje, da se slike impresionistov »v še tako izvrstnih prostorih med seboj kolikor toliko tolčejo,« medtem ko je »eden glavnih momentov starih mojstrov osnovni ton, ki so ga dajali svojim slikam. In ta skrivnost objektivnega učinka starih slik, njih vsakemu ambientu ustrezajoča narava, njih muzealnost, je kakor svoj čas Cezannu, tako tudi našemu Jakopiču uganka, nad katero se je spravil več kakor enkrat. Ko je slikal podobi Pri črni kavi in Pomlad v sobi, ga je zanimal ravno problem za sliko edino zveličavne patine, ki ga je kasneje poskušal še v nekaterih cvetličnih študijah, a ga je leta 1923 s sliko V modri sobi zopet vzel energično v roke.«

Ko sem videl, da ni mogoče dati niti luči niti prostoru, v katerem bo slika visela, neke trajnejše in fiksne vrednosti, katera bi jo tako rekoč ustaljala ter ji pomagala prek relativnosti njenega učinka, sem poskusil v tem smislu predelati sliko samo, torej vanjo položiti elemente tiste objektivne forme. To je po smislu citiran mojstrov odgovor na moje vprašanje in pomislek, da se mi omenjene slike ne zde niti posebno močne niti ne slike v pravem pomenu besede, in priznati moram, da mi je šele ta spontana beseda do dna utrdila sodbo, kako je ta človek s sliko v borbi, s sliko, kot objektivizirano slikarsko mislijo, in kako je nerazumljen.«

Ko sem deset let pozneje, okoli leta 1959, prebiral vse, kar je kdo pri nas napisal o Jakopiču v štiridesetih letih njegovega delovanja, sem vzel v roke tudi omenjeni Dom in svet. Takoj sem vedel, da citiranih besed nikdar ni mogel govoriti, ker so v nasprotju z vsem njegovim življenjskim delom.

Kaj pravite k tej izjavi? sem vprašal Jakopiča.

Je izmišljena, kakor je izmišljena še marsikatera izjava, ki naj bi bila moja!

Tudi v naravi se tolčejo pojavi med seboj, in to je tudi, kar jih dela najbolj zanimive! Stari mojstri so ustvarjali v zaprtih prostorih, zato so spregledali, da se v življenju ne da vsega izravnati. Od tod tisti njihov osnovni ton, ki pa spada že dolgo v preteklost!

Če bi izhajal s preprostega stališča in ne s kompliciranega, bi pa lahko prišel do drugega zaključka!

Dostikrat se vprašujem, ali so naši, tisočletja stari nravni zakoni res pravilni zakoni, ali niso mogoče zmotni in prav ob smrti mojega brata se mi zopet pojavljajo take misli. Naše npravne zakone so nam dali sanjači, tako se mi zdi. Jaz živim že nekaj časa v stadiju, v katerem ne vem, ali je resničen ali so mogoče samo sanje. Ali res živim ali samo sanjam?

Kako naj ležim dan za dnem v postelji? To je zame nekaj nemogočega! Jaz bi rad delal, ne pa počival! Mir je smrt, nemir je življenje!

V tem stanju propadanja se ne morem več veseliti življenja. Nobenih drugih želja nimam več, kot da izpolnim svoje dolžnosti do svoje družine in do nekaterih ljudi do tiste meje, do katere imam še moči.

Pamet me vsak dan vedno bolj zapušča. Včasih sem vedel, zakaj živimo, danes ne vem več! Tudi ne vem več, kaj imam v življenju še opraviti! Zato mi je vse oddaljeno, vse tuje!

Nisem dosegel tega, kar sem hotel, danes sem pa na koncu s svojimi močmi!

O slovenski umetnosti

Umetnik naj v svojih delih ne razkazuje javnosti svojih bojov s samim seboj! Prikaže naj ji šele njihove zaključke!

Dandanes skušajo naši umetniki posnemati brez posebnih težav težnje, ki nam jih nakazujejo drugi.

Mi se pri drugih narodih lahko marsikaj učimo, kar se smemo učiti, kot so se v starih časih tudi drugi učili, toda za izraz slovenske umetnosti ni važno tisto, kar nas veže z mednarodnim svetom, recimo, s Francozi, Italijani, Nemci, Kitajci, Japonci in starejšimi umetniki, ampak važno je tisto, v čemer se razlikujemo od njih! Kar nas kaže takšne, kakršni smo, to je treba prikazati! Tako je v vseh časih bilo pri vseh narodih! Važno je tedaj, da pokažemo Slovenci nekaj takega, kar označuje naše težnje in gledanje v življenje. Ni

nam treba misliti, kaj je slovensko, kaj je francosko, kaj je italijansko, kaj je nemško itd., temveč nam je treba samo misliti, kaj je človeško! Nikdar niso mislili veliki umetniki preteklih časov: mi bomo ustvarjali nacionalno umetnost, ampak: mi bomo ustvarjali umetniško, po svojih človeških zmožnostih, tako so mislili. In so ustvarili, kar je človeško, kar je vredno, toda obenem tudi značilno za njihov narod.

O Rembrandtu

59

Prve njegove slike kažejo njega samega. Z avtoportretom je začel in z njim tudi končal svojo življenjsko pot. Tako lahko zasledujemo spremembe v njegovi zunanosti od leta do leta. Bil je sam sebi najljubši model, ob katerem se je poskušal v svetlobnih in izraznih študijah.

60

Imam ga najrajši od takrat, ko se mi je odprl pogled v dela umetnikov iz starejših časov, Rembrandt je šel z veliko samozavestjo in lahkoto prek vseh umetniških pravil svojega časa in je tako izpričal svojo silno duševno potenco. Vzemimo Ganimeda, ki ga je naslikal Coreggio, in ki ga je naslikal Rembrandt. Med obema je velika razlika! In Coreggio je bil velik umetnik, ki ga visoko cenim. Coreggiov Ganimed je lepa, idealna figura fanta, ki ga orel nese v nebesa. Lepo zaokrožena, tudi občutena, vendar pod vplivom tistih vzorov, ki jih je antika dala vsej evropski umetnosti. Zdaj pa vzemimo Rembrandtovega Ganimeda. Ko ga je orel zagrabil, se je prestrašil — pri Coreggiu ni videti nobenega strahu — in je v tem strahu spustil vodo. S tem je Rembrandt izrazil, kar se v splošnem človeškem življenju resnično dogaja, neizumetničeno, naravno. Zanj so bila pač odločilna naravna dogajanja, ne pa problemi in teorije.

61

Kakšna razlika je tudi med njegovimi seksualnimi akti in akti italijanske renesanse! Pri Rembrandtu: To nam je zapovedano, to je človeška zadeva, tako mora biti, tako se življenje nadaljuje! Pri Italijanih: Kako se midva, moški in ženska, najbolj imenitno imava, kako se v raznih pozah najbolj do kraja naužijeva vseh spolnih sladkosti! Rembrandt je bil vzvišen nad takim gledanjem. Stopal je na najbolj nevarna pota, gledal pa je s čistimi očmi in s čisto dušo, zato ga nadvse cenim in občudujem.

62

Rembrandtovo intenzivno duhovno doživljanje in gledanje narave sta v tako harmonični zvezi kot pri nobenem drugem umetniku. Zato so njegove podobe, čeprav so dostikrat tudi po kompoziciji bogate, vendarle po izrazu preproste, jasne in človeške, neobtežene s časovno aktualnostjo.

719

Vzemimo Davida, ki pred Savlom igra na harfo. Savel je v hudih duševnih bojih. Sedi na prestolu, in ko vidi Davida, mladeniča, kako živahno, kako navdušeno igra na harfo, zagrabi z enim zamahom zastor poleg sebe in si ga potegne čez oči, z enim očesom pa vendarle opazuje Davida. To je taka gesta, tako velikanska, tako življenjsko močna, tako nenadna, da je ni mogoče bolje ustvariti! Mogoče so kje kakšni vplivi, malo v kompoziciji, ampak v izrazu je samosvoj, nad njim ni nikogar!

O človeškem življenju

Človeka lahko obračate, kakor hočete. Eden napravi iz njega angela, drugi hudiča.

Človek nima pravice ubijati! Ima pa pravico in dolžnost braniti samega sebe z vsemi sredstvi, ki mu jih ponuja pamet.

Človek, ki ima kolikor toliko naravne pameti, je dolžan, da kritično pogleda v življenje in da ne verjame besedam ne tega ne onega, ampak da s svojim spoznanjem in izkušnjami dožene, kje je resnica, kje pa laž.

V dolgih letih svojega življenja, iskanja, dvomov in spoznanj sem se naučil jasno gledati v dogodke človeške družbe, in zdi se mi, da mi ni nič več skritega in prikritega, kar se dogaja v meni dostopnem svetu, temveč da se mi od dneva do dneva jasneje odpira pogled v vse skrivnosti človeškega življenja.

Cenim in spoštujem samo tiste ljudi, ki se bore za dobro stvar. Dobra stvar je pa tista, ki človeštvo duhovno in gmotno dviga in mu tako pomaga pogumno in veselo prenašati tudi težave v splošni blagor.

Mi smo oblike večnega življenja, ustvarjene po zakonih neke višje sile, da izpolnjujemo voljo te višje sile. V nas je težnja po sedanjosti in po večnosti. Zaradi tega opazamo, da teži vsakdo, da bi zapustil nekaj ali s svojimi deli ali s svojo družino, s svojimi otroki. Jaz mislim, da se tej težnji ne bomo nikdar odrekli.

O ljubezni

70

Čudim se pornografskim fotografijam, ki jih skrivaj prodajajo. Žensk je dosti na svetu, in če se fant zagleda v dekle, ki mu gre do srca, kaj mu je potem treba tistih neumnih fotografij! Človek mora včasih celo pod vodovod in se polivati z mrzlo vodo, da ne gre predaleč!

Ali mogoče ljudem že zadošča, da gledajo fotografije, ženske pa puste ob strani? Morda degenerirancem, ki so že v mladosti impotentni, ker so imeli preveč teh sladkosti, pa so omagali. Kajti če ima moški že številna razmerja za seboj, mora otopeni duševno in telesno!

Kako je lepo, če fant zagleda punčko, se je razveseli, ona tudi njega in se oba vnameta drug za drugega! Kako je to v vsakem pogledu lepo, ne samo telesno, tudi duhovno! Blizu sta si in dopolnjujeta sama sebe. Tu je polovica, tam je polovica! Če se ta proces razvija naravno, je to lepa stvar, nasprotno pa je grda.

O ženskah

71

Star sem oseminšestdeset let in sem do danes govoril o ženskah pozitivno. Meni so namreč izkazovale same dobrote! Vsaka, s katero sem imel opraviti, je bila prijazna z menoj in z vsako sem se dobro razumel. Ko sem bil v mladosti bolan, mi je ženska nudila prvo pomoč. Kadar sem kaj potreboval, mi je ženska pomagala.

Zivel sem v Münchnu in, kakor se pogosto dogaja, sem imel tudi jaz zmerom premalo denarja. Minil je mesec, plačati je bilo treba stanovanje in hrano. Stopil sem h gospodinja.

Oprostite, počakajte malo, ne morem plačati! Skrbel pa bom, da bom kmalu plačal!

Je že dobro!

Odšel sem v atelje, čez kake četrt ure pa pride služkinja in mi prinese litrsko steklenico in zavitek. Prinesla je rum, čaj, šunko, salamo in ne vem kaj še vse:

To vam pošilja moja gospodinja!

Saj nisem naročil!

Kar vzemite, zato me je vendar poslala!

Stopil sem h gospodinja:

Saj vam niti stanovanja nisem mogel plačati, vi mi pa pošiljate dobrote!

Ravno zato vam pošiljam, ker vidim, da ste brez denarja! Bom že počakala, zaupam vam!

In to, da sem bil v denarni zadregi in da so mi ravno ženske pomagale, se mi je še večkrat pripetilo!

Ženske so mi bile skozi življenje višja bitja od moških. Nikdar mi niso kaj slabega storile, samo zdaj okušam to. Ne morem pa reči, da po krivdi

ženskih lastnosti, kajti so neke človeške lastnosti, ki se lahko tičejo žensk ali tudi moških. In zato bom ženske spoštoval tudi v tem skrajnem primeru. Če je namreč kaj grdega, ne zvrnem tega na žensko, ampak na človeka sploh, naj bo ženska ali moški.

72

Kot opazujem pri različnih ženskah, računajo bolj realno kot moški. Moški se zaleti v vrtoglave zadeve, ženska pa ga zavira. Vzlic temu, da mi žena sledi v idejah, me pa včasih vendarle malo zavre. Dobro je, da ima človek ženo, ker mu ta v nekem pogledu mnogo pomaga.

Nauki za pot v življenje

73

Dve stvari sta, ki ju je treba ločiti: človek in družba. Preden se zgražáš nad družbo, se vprašaj, če si kot človek res storil svojo dolžnost.

74

Zlati P.

Ne letaj po zvezdah, drži se trdno zemlje, ki nam jo je bog⁶ dal zato, da jo uživamo in se veselimo njene lepote. V zvezde pa glejmo od daleč, iz te prelepe solzne doline, da laže premišljujemo in občudujemo pamet tiste mogočne volje, ki jih suče iz časov v čase po vesolju, ter da gremo vase in se zavemo poslanstva, ki ga imamo opraviti vsak po svoje v tej kratki dobi svojega življenja.

75

Viktoriji Ž.

Kajti kaj pomaga človeku, če si ves svet pridobi, na svoji duši pa škodo trpi. Mat. 16, 26.

(Se nadaljuje)

Anton Podbevšek

⁶ Jakopiču je bog sinonim za »večno življenje«. Fragment iz dnevnika, 101.

toda prišli bi drugi, ki bi svoje delo navezali tudi nanj in na nove svetovne spremembe.

Pred sabo sem videl zaskrbljeni obraz, ki je prežgodaj izgubil zdravo barvo, ko se je sklanjal noč in dan nad knjigami. Žal mi je, da ga nisem bolje poznal in da sem ga osebno spoznal šele po osvoboditvi. Ko sem se kot študent potikal po zaporih stare diktatorske Jugoslavije, je on izdal v Ameriki knjižico *Struggle*; v njej je bil drobec iz naše ilegalne kronike... Hudo mi je, da ne morem v Bloomsbury na njegov grob. Nekoč bo blagoslov za ta kraj, privabljal bo turiste... Sedaj pa nočejo popustiti, saj veje tam veter, nasproten Adamiču. »Antiklimaks«... Adamičeva moška beseda, ki bi goreče seznanjala Ameriko z resnico o nas, je utihnila. Slišimo nevtralne, pričakujoče, rahlo in odločno naklonjene glasove, tudi močno prijateljske (za sovražne mi ni mar!), toda vsem smo daljni, slabo proučeni in teže razumljivi. Dobrega poznavalca, kakršen je bil Louis, kljub temu, da je bil tudi on pristen Amerikanec, za zdaj ni. Umrl je veliki Jugoslovan v Ameriki in veliki Amerikanec v Jugoslaviji, 'komunistični agent' v Ameriki in 'ameriški agent' marsikje izven nje, 'renegat slovenstva' in 'izdajalec Amerike', visoki intelektualec med izseljenci in prizadevni samouk brez solidne klasične izobrazbe med akademiki, pisatelj med publicisti in publicist med pisatelji. Koliko protislovnih napadov in laskavih besed! Mnoge so krivične, mnoge nepomembne! V nekaterih pa je zrno, ki je pripomoglo k njegovi tragediji.

Naš čas pa njegovi smrti navkljub poraja ljudi, kakršen je bil Adamič. Njegovo mesto je med pionirskimi kulturnimi liki novega »klimaksa«, ki si utira pot po vsem svetu...

Ivan Bratko

JEZIK IZ SRCA

Iz pogovora z Rihardom Jakopičem
Ob dvaindvajsetletnici njegove smrti

(Konec)

O politiki

76

Iz zgodovine vidimo, da je človeštvo napredovalo samo takrat, kadar sta zmagovali pamet in težnja po duhovnem zboljšanju človeškega življenja, ker samo v duhu je naše življenje.

77

Politika naj bi bila »skrb za narodov blagor«. Glede na to, kar moramo gledati dan za dnem, je pa politika skrb za blagor narodovih zajedalcev. Poglejte v dogodke evropskih držav! Poglejte v Ameriko, pogledajte v Azijo! Kaj pravite k temu, da priznavata Francija in Anglija okupacijo Abesinije? Kaj mislite o dogodkih v Španiji? Vprašam vas s človeškega, ne s političnega stališča.

Dve možnosti družbenega življenja sta: ena, po kateri lahko človek z vsemi ljudmi kolikor toliko dobro živi, druga, po kateri en človek drugega izkorišča. Ali so današnje oblike državnega ustroja nastale iz idealne težnje, da bi vsak človek mogel kot človek pošteno živeti, ni težko presoditi.

Mi ne živimo samo za to, da se imamo dobro na svetu, ampak da izpolnujemo neko nalogo, ki nam je naročena, in ta naloga je, da skrbimo za prihodnost človeštva. Zakaj, tega za zdaj ne vemo. Vemo pa, da brez vzroka in namena ni nič v življenju. Živalim npr. so dane nekakšne zapovedi, ki jih vodijo skozi življenje. V bistvu so instinkti, ki jim nakazujejo njihovo življenjsko pot. Človeku je dana pamet. S tem mu je pa naložena tudi dolžnost, da s tem, danim mu sredstvom opazuje dogodke življenja in jih ureja prav s tem, njemu posebej danim sredstvom.

Nekateri si mislijo: Naj živijo ljudje, kakor hočejo, jaz bom živel po svoje. Toda mi moramo imeti nekaj skupnega, mora nas zanimati, kaj bo iz vsega tega, saj živimo zato, da pridemo do nekega rezultata, človeškega in ne samo osebnega. Treba je misliti, kaj storiti, da pridemo do drugačnega življenja, kot je sedaj. Sicer je res najboljše, da storimo tako, kot so nekateri v starih časih. Obupali so nad človeštvom in odšli v puščavo! Zdaj vas pa vprašam: Kaj imajo taki ljudje sploh še opraviti na svetu? Premišljevali so o življenju, to pač, dali pa niso nikomur nič določenega. Če pa živimo, moramo svetu kaj dati! Če bi moje življenje ne imelo tega pomena, je bolje, da poginem!

Sem samo za političen sistem, ki ljudi osrečuje!

Vse človeško ravnanje je zanič, če je človek zanič!

Včasih se je tudi največji mogotec bal, storiti kaj proti tradicionalnemu pojmovanju morale. Danes je kaj malo morale, zato je tudi precej laže po svoje gospodariti z množico.

Danes sem bral v listih, da bodo spuščali bombe na nas. Kdaj jih bodo, še ne vemo. Vemo samo, da se moramo pokoriti navodilom, ki nam jih diktirajo. Komu v čast in v kakšno korist, ne vem. Bodo sicer markirane bombe. Rdeče bodo za solzenje, bele za nahod, modre za kihanje, nekaj pa jih bo

zares zastrupljenih. Mislim, da je vse to samo v čast sodobnemu človeškemu duhu. Mi gledamo te stvari, vemo, da so vsa ta sredstva poskušnje za uničevanje človeštva, ne storimo pa ničesar proti temu! In tako nam izkoriščevalci zapovedujejo, kaj moramo storiti! Tisti, katerih duhovnost je pod povprečnostjo, ki so tepci, duhovni tepci in zločinci! Ti zapovedujejo!

85

Pravite, da v Ameriki uničijo vsako leto velike količine raznih pridelkov, predvsem žit, hkrati pa je v raznih državah na milijone ljudi brez dela. Vsi ti ljudje gotovo ne vedo, kje bodo našli košček kruha za vsakdanje življenje. V starih časih, ko še niso bili narodi tako tesno povezani kot danes, so imeli lakoto v raznih delih sveta. Danes, po toliko stoletjih kulture in civilizacije, pa bi se ne smela nikjer več pojaviti. Če bi se, recimo, v azijskih deželah, naj bi Amerika takoj priskočila na pomoč! Zveze med narodi so tako tesne, prometna sredstva pa tako izpopolnjena, da bi si človek mislil: Če azijske dežele nimajo nič in imamo mi preveč, pošljimo svoje pridelke kar najhitreje v te dežele. Mogoče je celo, da prejmemo od teh dežel kakšne protivrednosti. Vendar stvari niso take. Procesi zločinskega uničevanja so na dnevnem redu! Vrzimo danes tisoč in tisoč vagonov pšenice v morje, da zvišamo ceno svojim pridelkom! Vrzimo koruzo v morje, vrzimo kavo v morje, vrzimo sploh vse, kar pridelamo! Mi imamo vsega tega preveč! Kako se godi revežem, nas nič ne zanima! To je miselnost današnje družbe! Jasno je, da take uničevalske metode ne bodo zmagale. Prepričan sem, da bodo propadle, da morajo propasti, ako hoče človeštvo še nadalje obstajati. Sklepam pa iz različnih znakov, da človeštvo še ni pri volji popolnoma propasti, da se še vedno hoče ohraniti in da se bo ohranilo!

86

Če danes zapovedujejo svetu norci, zakaj bi se pametni ljudje ne mogli upreti? Ali mislite, da je človeška neumnost močnejša od človeške pameti? Stari Grki so sicer rekli: Proti neumnosti so še bogovi brez moči! Jaz sem pa vendarle drugega mnenja! Gre za to: ali neumnost narekuje svetu svoje postave ali narekuje pamet svoje postave? Po svojih spoznanjih in izkušnjah lahko ugotovimo, da neumnosti še ne bo konec. Lahko pa dosežemo, da neumnost ukrotimo s svojo pametjo, da ne bo naš diktator! Nikakor ne smemo dopustiti, da bi vladala, temveč prizadevati si moramo, da se pokori pameti!

87

Špekulanti, zlasti tisti, ki si pridobivajo ogromne kapitale z oboroževanjem, s produkcijo različnih vojnih sredstev, kot kanonov, bomb, letal, strupenih plinov itd., pritiskajo na države in ne dopuščajo, da bi prišlo človeštvo do mirnega premišljevanja o svojih človeških zadevah. Ti špekulanti hočejo še več dobička, kot ga imajo! Požreti hočejo vse, prav vse, kar ustvarja človeški duh! Takoj se polaste vsake, tudi najmanjše iznajdbe, da bi si zagotovili čim večje kapitale! Povezani v družbe so povezani z državami in države so njihovi podložniki! Kako se naj borimo proti tem zločincem? Mi, ki skušamo reševati

903

človeštvo zgolj z duhovnimi sredstvi, smo nasproti njim brez primerne moči. Treba pa jih je brezpogojno onemogočiti, od prvega do zadnjega! Kako, to je stvar voditeljev najširših ljudskih plasti! Jaz, žal, nimam časa, da bi se ukvarjal s temi zadevami, ker bi se v tem primeru moral odpovedati svojemu poklicu. Vsakemu človeku so pač stavljene meje njegovemu delovanju.

88

Ena pamet je večja kot sto pameti. Diktiraj, toda prej poglej, kdo si! Ali si človek, ki ima pravico diktirati, ali nisi. Če čutiš v sebi sposobnost, da boš rešil človeštvo prekletstva, v katerem danes živi, če si zmožen rešiti narod vseh nesreč, potem poskusi! Odstrani vse ovire, ki so tu!

89

Mnogo žalostnega sem doživel v svojem življenju. Razbral sem iz svetovne zgodovine, pisane za propagando mogotcev, razne hudobije. Mislim sem, da so ti časi že daleč za nami in da se nikdar več ne vrnejo. Zdaj pa doživljamo čase, ki presegajo vse povesti o Atili, o Džingis kanu in o turških pohodih v Evropi! Kaj nam pomaga iti vase, postaviti se na človeško stališče, na stališče človečanstva, ki ni od danes do jutri! Zdaj gre za življenje in smrt in zato je treba nekaj več storiti!

90

Včeraj še je kričala množica: Svoboda, bratstvo, enakost! Danes pa stoka in prosi: Odrešite nas svobode! Svoboda je za nas pretežko breme. Dajte nam gospodarja, ki nam bo zapovedoval in za nas skrbel. Res, svoboda je pretežko breme, zlasti danes v dobi prosvetljenosti, ko je vsakemu brezvestnemu, sleparskemu špekulantu olajšano izkoriščanje lahkovernikov do zadnje kaplje krvi. In vendar brez svobode ni življenja! Kaj torej storiti? Treba bi bilo res dobrega, modernega, odločnega diktatorja, ki napravi red v tej zmedi. Pa kje in kdo je tisti?! Oglejte si z bistrim očesom vse sodobne državnike in voditelje narodov! Tudi jaz sem pristaš diktature, vendar diktature, ki nam kaže pravo pot skozi življenja goščave v jasnejšo prihodnost. Zbranim v tej enotni misli pride bratstvo samo ob sebi. Svobode si lahko potem vsak toliko vzame, kolikor je potrebuje za opravljanje svojih življenjskih dolžnosti v človeku določenih mejah. Enakost pa lahko črtamo s programa!

91

Danes, ko se je človeku po tisočletja trajajočem prizadevanju posrečilo zemljo tako skrčiti, da jo lahko v nekaj dneh obkrožiš in so zaradi tega prišli narodi v mnogo hitrejši in tesnejši medsebojni stik, je dobil pojem politike precej drugačen in širši pomen kot nekoč: naloge politikov pa so postale mnogo bolj zamotane, kot so bile še pred sto leti.

Po mojem gledanju in razlagi naj bi bil smoter politike: skrb za duhovni in gmotni blagor človeštva, ohranitev vsega živega na zemlji, pravična razdelitev in pametna in previdna poraba raznoterih dobrin, ki jih zemlja rodi. To bi bila po mojem idealna razlaga pojma politike. Ideal pa je tisto, po čemer

904

človek teži, a nikdar docela ne doseže. Kajti zločincev in zločina ne boš mogel nikdar uničiti, vendar pa lahko njih število in moč z različnimi uredbami tako zmanjšamo, da se ne morejo polastiti oblasti, če je človeštvo zbrano v kar največjem obsegu v eni edini misli, razumljivi vsem narodom — velikim in majhnim.

Pa kdo naj prevzame skrb in odgovornost za to velikansko, najobsežnejše izpolnjevanje tega, za človeški obstoj in razvoj najvažnejšega opravila? Seveda poštenu, izkušeni, vestni, modri, pravični, izvoljeni politiki! In kdo naj vodi vse te posle, kje naj bo vodstvo? V eni sami centrali gotovo ne! Zemlja je vzlic neumnemu in brezvestnemu ropanju zločinskih špekulantov in požeruhov še vedno dovolj bogata pa tudi raznolična in njeni prebivalci vzlic vabi in propagandnemu oznanjevanju prelepih, lažnivih idej in goljufivih obljub v bistvu še vedno tako pisani in različni po značaju in po duhovnih in telesnih potrebah, kakor so bili — četudi zaradi vsiljevanja izrodkov degenerirane evropske civilizacije, dolgotrajnega hlapčevanja in grdega izkoriščanja po domačih in tujih mogotcih precej pokvarjeni in oslabljeni.

Zasužnjevanje narodov je največji greh nad vsem človeštvom, saj meša človeku pamet, uničuje vse lepe in dobre čednosti ter zbujajo v njem najgrše lastnosti in strasti — nesreča, ki se da odpraviti le s strahotnim in dolgotrajnim žrtvovanjem ter oznanjevanjem in — dejanskim izpolnjevanjem le ene, vsem in vsakemu razumljive misli, ki lahko združuje vse narode sveta. Ta misel pa je: svobodno življenje in upravljanje lastnih zadev vsakega, tudi najmanjšega naroda — v bratski ljubezni in v sporazumu z vsemi drugimi narodi ter z medsebojno pomočjo.

Ali je to sploh izvedljivo? Mogoče, morda v kakih sto letih po končanih norih, zločinskih grozotah in razdejanju, ki ga je in ga bo povzročila sedanja najsrmotnejša vojna vseh vojn, kar jih pozna zgodovina. Mogoče — potem ko pomore stvaritelje »novega, pravičnega reda«, njihove hlapce in vse druge sodobne mogotce. Mogoče, da se bo tedaj zjasnila ubogemu, trpinčenemu človeštvu pamet in bo spoznalo, da smo vsi skup le pomagači neke velike zamisli na zemlji. Tedaj bomo našli tudi pravi način skupnega in razdeljenega upravljanja svojih dolžnosti na tej pisani, drveči krogli, na katero smo priklenjeni, dokler se ne iztečejo naši dnevi.

O veri

92

Vsak človek ima pravico do svojega gledanja življenja.

93

Više od kakršne koli vere postavljam človeka. Postavljam ga sploh najviše! Kaj se to pravi? To se pravi, da se pri vsakem človeku vprašam v prvi vrsti, kakšen človek je. Odgovor na to vprašanje odloča o vseh drugih vprašanjih.

94

Nravne nauke vseh ver v glavnem sprejemam, ne sprejemam pa njihove razlage življenja.

905

Ali more nравnost obstajati brez vere? Jaz pravim, da more. V starem veku npr. so živelі ljudje čez tisoč let brez vere, kakor jo danes pojmuјemo. Ali so pa zato živelі brez nравnosti? Nikakor ne, njihova nравnost je postala celo podlaga našim nравnostim!

Nравnost ureja razmerje med ljudmi, vera pa razmerje do zadnje iluzije.

Kdor je za znanost, ne more biti za vero. Podlaga znanosti je zdrava človeška pamet, podlaga veri pa je tako imenovano nadnaravno razodetje.

Čas krščanstva je najstrahotnejši čas v zgodovini človeštva.

Krščanstvo se bori že več stoletij za svoj obstoj. V našem času je postalo že tako slabotno, da se je zvezalo na življenje in smrt s takimi zločinci, kot so Mussolini, Hitler in Franco.

Prirodoznanstvo, predvsem astronomija, je napravilo konec vsem iluzijam.

Življenje kot nekaj večnega mi je bog, narava kot nekaj spremenljivega in minljivega pa mi je njegovo stvarstvo.

Neveden človek si misli pomagati z molitvijo in zaobljubami, izobraženec pa ve, da nam pomaga edinole spoznavanje naravnih zakonov in naše ravnanje po njih. Kajti, kakor pravi Goethe: Po večnih, železnih, velikih zakonih moramo dokončati vsi svojega življenja kroge!

Bog je ustvaril ljubezen in sovraštvo. Ustvaril je življenje in smrt oziroma uničevanje. Ustvaril je neke življenjske formule in razkrajanje teh življenjskih formul. On je stvaritelj, obenem pa tudi uničevalec.

Ustvarjalec mora uničevati, sicer ne bi mogel ustvarjati!

Velika modrost je zapopadena v starem izročilu: Kdor se radovoljno vda, tega vodi veliki zakon v svojih verigah, upirajočega se pa vleče s seboj in ga ubije.

O Jezusu

106

V pridigi na gori je Jezus nastopil proti temu, da bi hodili v tempelj in da bi molitev dolgo trajala: Ti pa, kadar moliš, pojdi v izbo svojo in zapri duri svoje ter moli k očetu svojemu, ki je na skrivnem, in oče tvoj, ki vidi na skrivnem, ti povrne. Kadar pa molite, ne govorite mnogo kakor pogani, kajti oni mislijo, da bodo uslišani zaradi obilnih besed svojih. Ne delajte se torej njim enake, kajti oče vaš ve, česa vam je treba, preden ga vi prosite. Mat. 6. 6—9.

V pogovoru s Samaritanko pa je Jezus izrazil prepričanje, da prihaja čas, ko postanejo templji brez pomena. Reče mu žena: Gospod, očetje naši so na tej gori molili, vi pa pravite, da je v Jeruzalemu kraj, kjer se mora moliti. Reče ji Jezus: Žena, verjemi mi, da prihaja ura, ko ne boste molili očeta ne na tej gori ne v Jeruzalemu, temveč ko bodo pravi molilci molili očeta v duhu in v resnici. Janez 4. 20—23. Kot vsi vemo, se Jezusova napoved po skoraj dva tisoč letih ni uresničila, kar nam daje misliti o počasnem razvoju človeštva.

107

Sprašujete me, kaj je Jezus višje cenil? Vez krvi ali vez duhovne sorodnosti? Na to vprašanje nam daje sv. pismo zelo jasen odgovor. V evangeliju po sv. Matevžu beremo: Ko je pa še govoril množici, glej, mati njegova in bratje njegovi so stali zunaj in radi bi bili z njim govorili. In nekdo mu reče: Glej, mati tvoja in bratje tvoji stoje zunaj in radi bi s teboj govorili. On pa odgovori in reče tistemu, ki mu je povedal: Kdo je mati moja? In kdo so bratje moji? In ko je iztegnil roko svojo nad učence svoje, reče: Glej, mati moja in bratje moji! Kajti kdor koli izpolni voljo očeta mojega, ki je v nebesih, mi je brat in sestra in mati. Mat. 12. 46—50.

O ljudeh

108

Včasih človek misli, da bo naredil nekaj dobrega, pa naredi nekaj slabega. Zadnjič sva šla z Inkiostrijem po Šelenburgovi ulici. Pred pošto leži majhen hrošč na hrbtu, brca, pa se ne more dvigniti. Stopim tja in mu začnem pomagati z nogo, da se je spravil na prsi in je lezel. Za nama je šel človek, ki je videl, kaj delam. Komaj stopim malo naprej, stopi tisti človek na hrošča in ga umori. Inkiostri me je šele pozneje opozoril na to. Če bi ga jaz pustil ležati, bi si mogoče sam pomagal in šel svojo pot. Ko sem ga pa reševal, je bil človek, ki je šel za menoj, opozorjen nanj in ga je umoril.

O času

109

Nekateri prerokujejo, da nastopa tisti čas, ko bodo zagospodovale najtemnejše sile in pokončale tisočletna prizadevanja človeškega duha. Tega ne verjamem. Prepričan sem, da bo pravica zmagala nad krivico, ker je pravica oživiljajoč element, krivica pa je uničujoč.

907

Včasih je bilo življenje malo drugačno, kot je danes. Pred vojno se je mogel skoraj vsak človek preživljati s poštenim delom. Nekateri laže, drugi teže. Sploh ni bilo mogoče, da bi človek, ki pošteno dela, kar tako na lepem poginil. Danes? Če hočete pošteno delati po tistih pravilih, ki so nam vendarle še nekoliko v spominu, recimo, glede morale, glede vesti, glede razlikovanja dobrega od slabega, boste kmalu sprevideli, da temelji naše sodobno življenje na slepariji. Če komu rečete: Preživljati se hočem s poštenim delom, vam bo rekel v obraz, da ste fantast, da ste norec! Nekateri ljudje bi se mogoče tudi hoteli zaplesti v avanture in bi hoteli slepariti, pa ne znajo! Niso tako spretni, kot so drugi! Zdaj smo pred viharji, kakršnih svet še ni doživel! Popolnoma mi je jasno, da mora biti konec tega sodobnega načina življenja. Prišle bodo nad nas usodne katastrofe, ki bodo preoblikovale ves naš svet.

V novem, velikem času, v katerem ne bodo več poznali tega boja za obstoj, ki ga danes poznamo, bo lahko vsak človek postal neke vrste umetnik. Dobili bomo na vseh področjih velike umetnike, ki bodo prekosili vse, s čimer se danes ponášamo.

Anton Podbevšek

REFLEKSIJE

RAZMIŠLJANJE O LIKOVNI TEORIJI IN LIKOVNI KRITIKI

Likovnoteoretska razmišljanja in spoznanja — morebiti niti izrečena, kaj šele zapisana — so stara toliko kot likovna umetnost sama. Če drži trditev, da »je urejajoče mišljenje prazmožnost človeškega duha« (Karl Menniger), potem smemo sklepati, da si je že praslikar na stenah Altamire nabiral izkušnje, ko je primerjal slikarsko realizacijo s svojo likovno predstavo. Ugotavljal je, kako učinkuje slika na gledavce, preudarjal, katera barva, črta, oblika se bolj, katera manj prilega sosednji itn. Človeku je prirojeno, da svoje delo neprestano presoja, definira, ureja, ga razstavlja na tvorne sestavine. Spotoma odkriva ponavljajoče se mere, stalne člene, podobne lastnosti in medsebojne odnose likovnih sestavin, skratka zakonitosti, ki izvirajo iz enakega ali vsaj sorodnega človeškega doživljanja vidnih fenomenov. Take, iz neposrednih izkušenj ugotovljene zakonitosti mu potlej pomagajo, da se drugič ogne šibkim, zgrešenim platem dela, da izčisti, v polni moči porabi samo elemente, ki so zares pozitivni, celoti v korist.

Upravičeno bi pričakovali, da so ti temeljni zakoni do kraja raziskani, trdni, vsakomur jasni. Žal pa slikarji in kiparji dan za dnem ugotavljajo kup nedodelanosti, nepoznanje, zanemarjanje, celo zanikanje teh osnov. Še danes se ne moremo pohvaliti, da bi bili glede fiziološkega učinkovanja likovnih elementov prek očesa na naše integralno doživljanje brez nejasnosti. Žal je le